

**ELS ARXIUS DEL MOVIMENT LLIBERTARI A
CATALUNYA. GUIA D'ARXIUS I FONTS
DOCUMENTALS**

ANNA FERNÀNDEZ GÓMEZ

Director del treball: Remei Perpinyà

Any d'elaboració: 2011-2012

Treball de recerca del Màster d'Arxivística i Gestió de Documents

Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents

Col·lecció Treballs fi de màster i de postgrau

Com citar aquest article: Fernández Gómez, Anna. (2012) *Els arxius del moviment llibertari a Catalunya. Guia d'arxius i fonts documentals*. Treball de recerca del Màster d'Arxivística i Gestió de Documents de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents. (Treballs fi de Màster i de postgrau).

Aquesta obra està subjecta a llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 Espanya (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>). Es permet la reproducció total o parcial i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obraoriginal. No es permet la creació d'obres derivades.

Resum

A partir de la constatació de la dispersió i varietat de fonts documentals que existeixen a Catalunya que fan referència al moviment llibertari i que fa difícil accedir-hi i conèixer-les en la seva totalitat, es va decidir fer aquest treball amb la intenció de sistematitzar i donar a conèixer els principals centres i les principals fonts documentals que aporten o poden aportar informació útil pel coneixement i l'estudi dels diferents aspectes relacionats amb el moviment llibertari a Catalunya (no es recopilen només els centres i fonts documentals sobre el tema que es poden consultar a Catalunya, sinó també aquells centres de la resta de l'Estat espanyol o d'altres llocs del món que conserven documentació relativa a Catalunya) des d'una perspectiva històrica, per tal que puguin ser utilitzades per tots aquells professionals relacionats amb la matèria i per totes aquelles altres persones que hi estiguin interessades.

Paraules clau: Arxius, Política arxivística, Moviment llibertari, Sindicat, Dispersió, Moviment obrer.

Resumen

A partir de la constatación de la dispersión y variedad de fuentes documentales que existen en Catalunya que hacen referencia al movimiento libertario y que hace difícil acceder a ellos y conocerlos en su totalidad, se decidió llevar a cabo este trabajo con la intención de sistematizar y dar a conocer los principales centros y las principales fuentes documentales que aporten o puedan aportar información útil para el conocimiento y el estudio de los diferentes aspectos relacionados con el movimiento libertario en Catalunya (no se recopilan sólo los centros y fuentes documentales sobre el tema que se pueden consultar en Catalunya, sino también aquellos centros del resto del Estado español o de otros lugares del mundo que conserven documentación relativa a Catalunya) desde una perspectiva histórica, para que puedan ser utilizadas por todos aquellos profesionales relacionados con la materia y por todas aquellas otras personas que puedan estar interesadas.

Palabras clave: Archivos, Política Archivística, Movimiento Libertario, Sindicato, Dispersión, Movimiento obrero.

Abstract

Due to the dispersion and variety of documentation that exist in Catalonia referring to the libertarian movement that make difficult the access and see them in their entirety, I decided to do this research with the aim of systematizing and presenting the main institutions and the main documentary sources that provide or may provide useful information for understanding and studying the different aspects of the libertarian movement in Catalonia (not just those that we can find in Catalonia, also in the rest of the State or elsewhere retaining documentation related with Catalonia) from a historical perspective, so they can be used by all professionals related in the subject and for all those other people who are interested.

Keywords: Archives, Political archives, Libertarian movement, Trade Union, Dispersion, Labour movement.

SUMARI

LLISTA DE SIGLES.....	6
1 INTRODUCCIÓ I ESTAT DE LA QÜESTIÓ	7
2 HISTÒRIA DEL PRODUCTOR.....	10
3 CENTRES.....	29
3.1 Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG).....	29
3.1.1 Un dels arxius d'història econòmica i social més grans del món	29
3.1.2 Arribada de l'arxiu de la CNT-FAI a Amsterdam	31
3.1.3 Fons CNT	34
3.1.4 Fons FAI	36
3.1.5 Altra documentació del moviment llibertari espanyol a Amsterdam	38
3.2 Documentació espoliada l'any 1939 dels locals de la CNT-FAI-FJLL	40
3.3 Fundació Salvador Seguí.....	44
3.4 Biblioteca Pública Arús	46
3.5 Universitat de Barcelona- CRAI Biblioteca Pavelló de la República	49
3.6 Fundació d'Estudis Llibertaris i Anarcosindicalistes (FELLA)	52
3.7 Centre de Documentació Històrico-Social (CDHS)/ Ateneu Enciclopèdic Popular	54
3.8 Biblioteca de Catalunya	57
3.9 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona/ Arxiu fotogràfic de Barcelona	58
3.10 Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo.....	60
3.11 Centre Internacional de Recherches sur l'Anarchisme (CIRA)	68
4 ALTRES CENTRES DE DOCUMENTACIÓ VINCULATS AL MOVIMENT LLIBERTARI	69
4.1 Centre d'Estudis Josep Ester Borràs (Berga)	69
4.2 Centre de Documentació Antiautoritari i Llibertari (CEDALL) (Badalona).....	69
4.3 Centre d'Estudis Llibertaris Federica Montseny (Badalona)	70
4.4 Altres centres	71
5 FONS DEL MOVIMENT LLIBERTARI	72
7 BIBLIOGRAFIA UTILIZADA	86

LLISTA DE SIGLES

IISG: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

CNT: Confederació Nacional del Treball

FAI: Federació Anarquista Ibèrica

FJLL: Federació de Juventuts Llibertàries

FELLA: Fundació d'Estudis Llibertaris i Anarcosindicalistes

CDHS: Centre de Documentació Històrico-Social

AEP: Ateneu Enciclopèdic Popular

CIRA: Centre International de Recherches sur l'Anarchisme

CEDALL: Centre de Documentació Antiautoritari i Llibertari

AIT: Associació Internacional de Treballadors

FTRE: Federació de Treballadors de la Regió Espanyola

CGT: Confederació General del Treball

1 INTRODUCCIÓ I ESTAT DE LA QÜESTIÓ

A partir de la constatació de la dispersió i varietat de fonts documentals que existeixen a Catalunya que fan referència al moviment llibertari i que fa difícil accedir-hi i conèixer-les en la seva totalitat, vaig decidir fer aquest treball amb la intenció de sistematitzar i donar a conèixer els principals centres i les principals fonts documentals que aporten o poden aportar informació útil pel coneixement i l'estudi dels diferents aspectes relacionats amb el moviment llibertari a Catalunya (no es recopilen només els centres i fonts documentals sobre el tema que es poden consultar a Catalunya, sinó també aquells centres de la resta de l'Estat espanyol o d'altres llocs del món que conserven documentació relativa a Catalunya) des d'una perspectiva històrica, per tal que puguin ser utilitzades per tots aquells professionals relacionats amb la matèria i per totes aquelles altres persones que hi estiguin interessades.

És un tema, doncs, amplíssim i que vol abastar, a més, un àmbit geogràfic extens i tots els períodes històrics. És per aquest motiu que a vegades costa assenyalar-ne els límits. Límits que, en molts casos, venen donats també per la dificultat de diferenciar la documentació d'arxiu de la resta de fonts. Des d'una perspectiva arxivística i documental, sota aquest concepte s'inclouen només el que s'anomenen *documents d'arxiu*, que es poden definir com a "informació enregistrada, amb independència del suport o de les seves característiques físiques i intel·lectuals, produïda o rebuda i conservada per una organització o una persona en el desenvolupament de les seves activitats".¹

Fons llibertaris que podem conèixer seguint la història del seus productors que començaria amb la creació de la secció espanyola de la Primera Internacional l'any 1870 a Barcelona, seguiria amb la creació de la CNT l'any 1910, la FAI al 1927, la Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries (FIJL) al 1932, Mujeres Libres al 1936, el seguiment a l'exili de les tres primeres organitzacions anomenades conjuntament com a Moviment Llibertari Espanyol (MLE) a partir de l'any 1937 i la divisió de la històrica CNT en dues branques a partir de la qual sorgirà l'actual Confederació General del Treball (CGT) l'any 1989. A banda d'això, també he intentat destacar l'existència

¹ DD.AA. *Norma de Descripció Arxivística de Catalunya (NODAC)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Direcció General del Patrimoni Cultural. Subdirecció General d'Arxius, 2006.

d'aquells fons personals que fossin ben definits o aquelles col·leccions significatives recopilades per militants o gent afí al moviment llibertari.

Com he dit, en el treball m'he intentat limitar al que són estrictament fons d'arxiu, ara bé, parant també atenció als altres tipus de fonts i, sobretot, als fons hemerogràfics. Acció justificada pel fet que donada precisament aquesta dispersió de la documentació, en molts casos, els historiadors/es han basat gran part de la seva recerca historiogràfica sobre aquestes organitzacions en aquest tipus de fonts. Però també (i cal no oblidar-ho) perquè el moviment llibertari s'ha caracteritzat i preocupat abastament al llarg de la seva existència en difondre les seves idees en òrgans escrits i en dur a terme una gran tasca intel·lectual, pedagògica i d'adoctrinament. Existeix una nombrosíssima premsa àcrata, de centenars i centenars de títols, en general de vida breu, que es crea i desapareix amb rapidesa, tot i que sempre hi ha una continuïtat de les publicacions.

Així doncs, partint de la hipòtesi que existeixen nombrosos centres al nostre país (i també fora d'ell) que custodien documentació d'aquests diferents productors llibertaris, que la documentació es troba enormement dispersa i que només es feia realment visible a través de la documentació de la CNT-FAI del període de la Guerra Civil, l'objectiu del treball era clar: pretén ser una eina (que ha intentat ser el més completa possible) útil per treballar millor i facilitar la feina d'arxivistes/es, historiadors/es, estudiants/es, sindicats, investigadors/es professionals, etc, presentant tant els tipus de documents com els diferents arxius que hi ha a Catalunya (també a la resta de l'Estat i a nivell internacional) en què apareixen de manera monogràfica o marginal notícies referents al moviment llibertari.

El sistema a seguir per a la recollida i recopilació de la informació s'ha concretat en tres tipus diferents: recerca bibliogràfica, visita personal i qüestionari. Pel que fa referència a la primera, s'ha fet a partir de la consulta de bibliografia especialitzada en el moviment llibertari i d'inventaris i catàlegs de documentació, d'on s'han obtingut referències de fonts documentals utilitzades en la relació d'estudis i treballs, comentaris crítics d'aquestes fonts i informació sobre els fons documentals conservats en diferents arxius i institucions. Pel que fa referència al segon punt, ha consistit en la visita personal en aquells centres que tenien o que podien tenir documentació sobre la matèria en qüestió. I, per últim, la realització d'un qüestionari en el qual apareixien diferents apartats que ha possibilitat la recopilació de dades identificatives del centre, la descripció dels seus fons documentals i la ressenya dels instruments de descripció disponibles. Aquesta darrera fórmula s'ha utilitzat sobretot en aquells casos en que era impossible la visita presencial. Tot i així, alguns dels centres que s'han visitat també

se'ls hi ha passat el qüestionari per tal de complimentar adequadament les dades que ja es tenien.

Finalment, pel que fa a la forma de sistematitzar la informació he optat per una classificació per centres que conserven documentació d'arxiu donant notícia de la informació i documentació que es pot trobar en cada un d'ells. La referència s'encapçala amb les seves dades bàsiques (nom, adreça, telèfon i horaris de consulta). També he inclòs un apartat amb d'altres centres que també conserven fonts relacionades amb el moviment llibertari però no estrictament documentació d'arxiu. Per últim, he intentat sistematitzar tota la documentació d'arxiu d'un fons concret associada a un productor determinat i mostrant en quins centres es pot consultar aquesta documentació.

2 HISTÒRIA DEL PRODUCTOR

Situem el naixement del moviment llibertari a l'Estat espanyol l'any 1870 amb la creació a Barcelona de la **secció espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT)** o Primera Internacional i la difusió de les idees anarquistes bakuninistes a través de Giuseppe Fanelli. L'arrelament llibertari dels obrers barcelonins va tenir a veure també amb l'esperit individualista i federalista dels catalans i el desencís que havia provocat en les masses obreres els anys del sexenni revolucionari (1868-1873).

L'any 1881 es crea a Barcelona la **Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (FTRE)**, una organització sindical constituïda sota l'empenta de les societats obreres d'aquesta ciutat que adoptava l'estructura de l'antiga Federació Regional Espanyola de la AIT, però que seguia una línia més obrerista i oposada a la política parlamentària. Els dirigents anarcosindicalistes de Barcelona, afiliats a la FRE de la AIT van emprendre l'acció de construir aquesta nova organització per acabar amb la clandestinitat que feia anys que patia la FRE i que la conduïa a una inactivitat total.

Entre 1893 i 1897 situem l'etapa del terrorisme individualista. L'atemptat de Paulí Pallàs es va produir com a venjança de la repressió obrera dels fets de Jeréz de la Frontera (1892), el seu atac va ser dirigit a l'estament militar (desfilada de l'exèrcit a la Gran Via el setembre de l'any 1893) amb l'esclat d'una bomba llançada contra el capità general Arsenio Martínez Campos. Santiago Salvador en resposta a l'afusellament de Pallàs va atacar la burgesia catalana que assistia a la representació d'una òpera al Liceu (al novembre d'aquell mateix any) llençant dues bombes, una de les quals no va explotar i l'altre va ocasionar vuit morts i diversos ferits. Santiago va ser detingut, condemnat a pena de mort i executat per garrot vil aquell mateix novembre. La repressió contra el moviment anarquista de Barcelona va continuar amb l'afusellament al castell de Montjuïc de sis anarquistes considerats còmplices de Pallàs. El 7 de juny de 1896 es va produir l'atac a l'estament religiós al pas de la processó del Corpus al carrer de Canvis Nous. Malgrat que no es va detenir a l'autor, es va iniciar el més important atac repressiu contra el moviment obrer organitzat i, sobretot, contra els llibertaris barcelonins. Per ordre governativa es van clausurar les entitats anarquistes i obreristes de tot tipus. Les detencions van passar del miler de persones les quals van ser acusades de participar en el complot terrorista. Entre els detinguts hi havia els principals intel·lectuals de l'anarquisme: Joan Montseny, Teresa

Mañé, Anselmo Lorenzo, Tarrida de Màrmol, Pere Coromines, Teresa Claramunt, etc. Cinc persones van ser afusellades i la resta condemnades a llargs anys de presó. Com a acte de venjança als afusellaments l'anarquista italià Angiolillo va atemptar l'agost de l'any 1987 contra el primer ministre del govern espanyol Cánovas del Castillo. Aquests fets seran coneguts universalment com el Procés de Montjuïc, que aixecarà una gran campanya nacional i internacional per l'amnistia dels condemnats. Posteriorment, també seran assassinats els caps del govern espanyol José Canalejas i Eduardo Dato.

L'any 1910 es crea a Barcelona la **Confederació Regional del Treball de Catalunya** sobre la base de l'anterior Solidaritat Obrera (1907) i, un any més tard, s'estén a tot l'Estat espanyol com a **Confederació Nacional del Treball** (CNT) i celebra el seu primer congrés.

Potser seria aquí el lloc adequat per dir que la CNT té (i ha tingut des de sempre) una estructura pensada per evitar al màxim la burocratització i els lideratges, organitzada de baix cap a dalt, a través de diferents nivells de confederacions, seguint el principi federatiu. L'estructura de base de la CNT són els sindicats de ram, que agrupen els treballadors/es de diferents oficis dins de cada ram de producció. Quan no existeixen 25 persones treballant en un mateix ram es forma un sindicat d'oficis varis. Si tampoc s'arribés a aquest nombre es pot crear un nucli confederal. El poder de decisió dels sindicats de ram i d'oficis resideix a l'assemblea. És a dir, les decisions són preses pels treballadors i treballadores del sindicat en qüestió pel sistema de la democràcia directa i el consens.

Les seccions sindicals són les assemblees de treballadors i treballadores del sindicat que es troben treballant en un mateix centre de treball o empresa si aquesta és molt petita. L'assemblea de la secció sindical elegeix una delegació de la secció sindical que normalment és rotativa i que representarà les opinions de la secció sindical en les reunions amb d'altres organismes però que no té poder de decisió. L'assemblea elegeix un comitè que realitza tasques del dia a dia o administratives que no requereixen la discussió de totes els membres, però no té poder de decisió. Els comitès es poden organitzar a través de diferents secretaries. També formen part del comitè les delegacions de les seccions sindicals de les empreses del ram.

Aquest sindicats de ram o d'ofici d'un mateix municipi constitueixen la federació local de sindicats que es coordina per mitjà del comitè local i que té les mateixes característiques i atribucions dels comitès dels sindicats. A la vegada, els sindicats de municipis pròxims poden agrupar-se en una federació comarcal. Les confederacions regionals són la unió de diversos sindicats d'un mateix entorn geogràfic d'ordre

regional. Novament, l'estructura es repeteix i s'elegeix un comitè regional amb el seu secretari general i la resta de secretaries en un ple regional de sindicats en el que les diferents federacions locals envien delegacions amb acords presos prèviament en assemblea.

La divisió regional de la CNT ha patit alguns canvis a través del temps. La divisió contemporània no és del tot coincident amb les comunitats autònomes oficials de l'Estat espanyol. A més, la CNT també compta amb una regional exterior amb presència a París, Toulouse i Montpel·lier. En el nostre cas, parlem de la regional de Catalunya-Balears on estan integrades Balears, Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona.

Aquestes confederacions regionals envien delegacions amb els mateixos termes que els casos anteriors a un ple nacional de regionals que actua en l'àmbit geogràfic de l'Estat espanyol i que constitueix la confederació nacional. El ple nacional (normalment denominat confederal) de regionals elegix un Secretari General i una federació local que serà la seu del Comitè Nacional. La federació local és a la que pertany la persona elegida com a Secretari General. És per aquest motiu que la CNT no compta amb una seu central fixa. El ple local de la federació local elegida com a seu es reuneix per designar la resta de secretaries. El Secretari General elegit pel ple nacional de regionals i les secretaries elegides pel ple local de la federació local que és seu formen el Secretariat Permanent del Comitè Nacional o Confederal de la CNT.

D'altra banda, al Congrés de la CNT acudeixen representacions directes dels sindicats de ram o d'oficis varis independentment dels escalafons locals o regionals, amb acords presos per escrit en assemblea prèvia. El Congrés té entre les seves atribucions decidir sobre l'activitat general de la CNT i pot anomenar un nou Comitè Nacional. Des de la seva fundació l'any 1910 s'han celebrat 10 congressos a més del congrés de constitució de l'organització. El congrés el convoca el Comitè Nacional amb un any d'antelació quan hi ha una necessitat imperiosa o quan existeixin noves situacions que s'hagin de valorar. Després de ratificar-se en un ple nacional de regionals, es presenten els temes de discussió i comença el debat dins de cada sindicat membre de la CNT set mesos abans de la data d'inici del congrés.

CONGRÉS	ANY	LOCALITAT
Constitució	1910	Barcelona
I	1911	Barcelona
II	1919	Madrid
III	1931	Madrid
IV	1936	Saragossa
V	1979	Madrid
VI	1983	Barcelona
VII	1990	Bilbao
VIII	1995	Granada
IX	2002	Carreño (Astúries)
X	2010	Córdoba

Taula 1. Llista de congressos de la CNT. Font: elaboració pròpia.

Una altra forma de prendre decisions és a través dels plens locals, regionals i congressos, en els quals els sindicats de ram o d'oficis varis participen directament enviant delegacions amb acords presos prèviament per escrit en assemblea. El ple nacional de regionals no segueix aquesta regla, doncs en aquest cas prenen part diferents delegacions de les confederacions regionals amb acords presos prèviament per escrit en els seus respectius plens regionals de sindicats.

Les reunions dels diferents comitès (locals, regionals, nacionals) rep el nom de plenàries. En aquestes reunions no es poden prendre decisions, sinó només desenvolupar qüestions tècniques i administratives.

També existeixen una sèrie d'estructures paral·leles com les conferències, que són reunions obertes en les quals es discuteixen assumptes i temes i que serveixen per sondejar l'opinió general de l'organització en un moment donat. Les discussions passen després als sindicats de base per al seu estudi. Poden prendre-hi part persones representant-se a elles mateixes o a un altre organisme o sindicat però no poden prendre acords.

Una altra estructura paral·lela són les federacions d'indústria que es coordinen segons similitud de ram i no de geografia. La totalitat dels sindicats de la CNT d'un ram de producció formen la federació nacional d'indústria d'aquell ram, diferent de l'estructura de sindicats de ram coordinats per les federacions i confederacions locals i regionals. També existeixen federacions d'indústria a nivell regional.

Després d'aquest apunt i tornant amb el relat històric, una de les primeres accions de força amb les quals es va tenir que enfrontar la recent creada CNT va ser la vaga general de 1917 convocada arran de la crisi política existent en aquell moment (Assemblea de Parlamentaris), la crisi militar amb la creació de les Juntes de Defensa i per la situació econòmica derivada de la Primera Guerra Mundial, que havia enriquit els empresaris i a les classes benestants però havia provocat una forta inflació que va perjudicar a les classes mitjanes i populars. La vaga va fracassar però va posar a la CNT en primer pla de l'escena sindical. Amb la celebració del Congrés de Sants l'any 1918 es va produir la creació dels sindicats únics de ram o d'indústria (que van suposar la fi dels petits sindicats d'ofici) i que van esdevenir un poderós moviment sindical de masses que pretenia l'afiliació de tots els obrers als seus rengles. També és el moment en què es decideix apostar per la tàctica específica de l'acció directa, és a dir, defensar la interrelació directa entre el treballador i el patró, sense intermediaris i rebutjant qualsevol intervenció de l'estat en les relacions laborals. La patronal i l'estat va respondre amb la violència institucional (la llei de fugues) i patronal (el pacte de la fam, el locaut). El resultat d'aquest conflicte van ser els anys del pistolisme a Catalunya, especialment a Barcelona, de 1919 (Vaga de la Canadenca) a 1923, que se salden amb centenars i centenars d'assassinats.

Pel que fa referència al seu abast territorial, hem de tenir present que durant aquests anys la CNT és hegemònica a Catalunya i, sense una oposició important tant al País Valencià com a Andalusia. També tenia força importància a l'Aragó. La història de l'anarquisme a l'Estat espanyol és la crònica d'un moviment obrer, bàsicament sindical urbà, i només en certes àrees d'Andalusia, la d'una conflictivitat agrària en demanda de terres o d'unes condicions de vida millors.

A partir dels anys vint i amb l'impacte de la Revolució Russa, al moviment llibertari li surt un competidor i molts exmilitants de la CNT passaran a formar part dels nous partits d'ideologia socialista i marxista. És l'època de l'aparició dels Comitès Sindicalistes Revolucionaris (CSR) dins de la CNT. Al 1922 es decideix incloure la CNT dins de la Associació Internacional de Treballadors (AIT) després d'un debat en el si de la Confederació per decidir si la CNT s'havia d'inserir a la Internacional Comunista.

D'altra banda, durant aquest període també es produeix l'efervescència dels grups d'acció i l'intent dels sectors representants de l'anarquisme més pur de controlar la CNT i prendre l'hegemonia dins de la CNT als sectors sindicalistes més moderats. És així com l'any 1927 es produeix la fundació a València de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI).

Cal recordar que la CNT a l'altura de l'any 1923, es trobava dividida en quatre grups ben diferenciats: una branca sindicalista realista encapçalada per homes com Seguí o Peiró, una de sindicalista però més propera als anarquistes representada per Pestaña i Buenacasa, els grups d'acció anarquistes de Durruti, Ascaso i García Oliver i, finalment, la tendència probolxevic de Maurín i Nin, els impulsors dels esmentats CSR.²

Amb l'arribada de la República, es produeixen les accions armades del Primer de Maig de 1931 i els aixecaments insurreccionals de gener de 1932 i de gener (Casas Viejas) i de desembre de 1933, així com el d'Astúries d'octubre de 1934. Radicalització, per tant, de la CNT, firma del Manifest dels Trenta per part d'alguns sindicats que origina l'aparició del trentisme (tendència formada per aquells militants partidaris de donar un caràcter més possibilista a l'organització) i que acabarà desembocant en la creació dels **Sindicats d'Oposició (SSOO)** després de què els sindicats expulsats de la CNT s'haguessin organitzat a través de la **Federació Sindicalista Llibertaria**. En aquesta línia l'any 1932 Ángel Pestaña creava el **Partit Sindicalista** que acceptava la lluita política i electoral.

Amb l'arribada de les eleccions de febrer de 1936, davant del mite de l'abstencionisme anarquista durant la República, la massa obrera va votar majoritàriament Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Seguidament, es produeix la participació activa del moviment llibertari contra l'aixecament militar del 19 de juliol de 1936 després de la victòria del Front Popular a través de la participació d'aquests en el Comitè de Milícies Antifeixistes durant els primers mesos de la guerra.

En aquest organisme la CNT era majoritària i tenia el control sobre la defensa, l'ordre públic i el transport. N'eren representants Joan García Oliver, Durruti i Josep Asens per la CNT i Aurelio Fernández i Diego Abad de Santillán per la FAI. I va ser a través d'aquest organisme que es van preparar les milícies que serien enviades cap a l'Aragó. La primera d'elles en sortir va ser l'encapçalada per Durruti. A Barcelona es van quedar García Oliver i Ricardo Sanz com a instructors militar dels milicians.

A Madrid, l'exèrcit estava format per les restes de l'exèrcit regular i les milícies en una col·laboració incòmode. Les divisions de l'exèrcit regular estaven sota el control d'oficials de l'exèrcit. En canvi, els caps de les columnes anarquistes eren dirigents destacats de la CNT a Madrid, com Cipriano Mera i David Antona.

² AISA, Ferran. *El laberint roig*. Lleida: Pagès Editors, 2005.

És durant l'any 1937 quan s'oficialitza l'organigrama CNT (dels sindicats)- FAI (dels grups d'afinitat)- i **Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries** a través del Moviment Llibertari Espanyol (MLE) que tanta importància tindrà en l'exili posterior a la Guerra Civil. Cal destacar que l'organització **Mujeres Libres** (1936-1939) mai va arribar a constituir-se com la quarta branca del moviment.

Pel que fa referència a la Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries (FIJL) només un petit apunt per dir que va ser creada a Madrid l'any 1932 i que agrupava a joves anarquistes, molt combatius i radicalitzats des del 19 de juliol. Va ser criticada diverses vegades per la mateixa FAI i, en especial, per les Joventuts Llibertàries de Catalunya, les quals no s'hi van adherir fins el novembre de 1936. Va tenir entre d'altres òrgans de premsa *Joventut Libre* (Madrid) i *Ruta* a Barcelona. Després de la Guerra Civil es va dividir en dues branques: una radicada a l'Estat espanyol que va patir la repressió de la dictadura franquista i reconstruïda diverses vegades i, per altra banda, una altra radicada a París formada per represaliats i exiliats del règim franquista. Posteriorment a la Transició van sorgir altres agrupacions que es consideraven hereves de la FIJL històrica. Durant els primers anys del 2000, la FIJL va evolucionar cap a posicions insurreccionals i les diferències amb l'anarcosindicalisme es van fer cada vegada més evidents. A més a més, els cops repressius patits per l'organització la van dur a la clandestinitat. Una nova generació de joves anarquistes va decidir formar una nova FIJL a l'any 2006 que a diferència de les FIJL insurreccional s'identificava amb l'anarcosindicalisme i amb visions associatives i teòriques pluralistes de l'anarquisme contemporani. L'any 2007 aquesta branca es va refundar definitivament sota el nom de Federació Ibèrica de Joventuts Anarquistes (FIXA) però reconeixent-se com a continuadora de les FIJL històrica mentre la FIJL insurreccional va continuar activa. El març del 2012, amb la dissolució del grup insurreccional es van adoptar altre vegada les històriques sigles de FIJL.

En referència a Mujeres Libres s'ha de dir que a finals de 1934 ja s'havia constituït a Barcelona l'anomenat Grup Cultural Femení, que es convertiria posteriorment en l'Agrupació Mujeres Libres. La iniciativa va sorgir d'un petit grup de joves militants dels sindicats i ateneus llibertaris amb la finalitat de realitzar un treball de conscienciació entre les dones conduent a una incorporació activa en la lluita social. Les iniciadores d'aquest grup van ser Apolonia de Castro, Felisa de Castro, Maruja Bodes, Soledad Estorach entre d'altres, que comptarien amb el suport i la col·laboració de destacades i experimentades militants com la mestra racionalista Pilar Grangel, Libertad Ródenas i Áurea Cuadrado. El segon nucli inicial de l'organització va tenir el seu origen a Madrid al voltant de l'edició de la revista editada i escrita exclusivament per dones

anarquistes. Aquesta va sorgir de la iniciativa independent de l'escriptora Lucía Sánchez Saornil, la periodista Mercedes Comaposada i la doctora Amparo Poch, preocupades per la falta d'atenció del moviment anarquista a l'educació social de les dones. La revista *Mujeres Libres* va veure la llum l'abril de 1936.

L'any 1937 es constituïa la Federació Nacional de Mujeres Llibres com a organització d'estructura federal fonamentada en l'autonomia de les diverses agrupacions locals i coordinada per un Comitè Nacional de facultats extraordinàries donada la necessitat d'una major eficiència en un context de guerra.

Els anarquistes van vincular estretament les esferes política i sexual considerant que el seu projecte de revolució social no podia quedar reduït a la transformació de les estructures socioeconòmiques sinó que havia d'incloure un canvi fonamental en les relacions de gènere, amb el fi de suprimir les relacions de poder establertes per poder propiciar el desenvolupament d'una consciència feminista centrada en la crítica a l'autoritarisme en les relacions interpersonals, així com l'aparició d'un moviment feminista autònom en el si del moviment llibertari a l'Estat espanyol. Tot i així, la política sexual dels anarquistes espanyols va ser ambivalent i en el seu discurs es constata una enorme tensió entre la ruptura i la tradició, ja que si bé consideraven que a les dones els corresponia el lloc d'iguals i no de subordinades, no van trencar, exceptuant alguns casos, el discurs dominant de la diferència sexual i la complementarietat entre els sexes. No obstant això, hem de tenir sempre present la gran heterogeneïtat del pensament llibertari i l'existència de considerables diferències en el discurs dels diferents autors i autores.

Tornant altra vegada amb la història general de la CNT, el 26 de setembre de 1936 la CNT entrava al govern de la Generalitat amb Joan P. Fàbregas a Economia, Joan J. Domènech a Abastiments i Antonio García Birlán a Sanitat i Assistència Social i només un mes més tard, el 4 de novembre ho feien quatre ministres de la CNT al govern de la República: Joan Peiró a Indústria, Joan López a Comerç, Joan García Oliver a Justícia i Frederica Montseny a Sanitat i Assistència Social. Al desembre de 1936 al crear-se un nou govern de la Generalitat trobem a Pedro Herrera a Sanitat i Assistència Social, Joan J. Domènech a Serveis Públics, Francesc Esgleas a Defensa i Diego Abad de Santillán a Economia. El moviment llibertari trencava d'aquesta manera amb totes les seves tradicions doctrinals d'antiestatisme i antipoliticisme i aquesta ruptura amb la ideologia anarquista estaria a la base dels futurs enfrontaments entre les dues faccions que secularment sempre havien lluitat dins de la CNT. La fi d'aquest col·laboracionisme governamental dels anarquistes el posen els famosos Fets de

Maig de 1937, al mateix temps que el govern de la república es traslladava de Madrid a València.

A l'octubre de 1936 començava la militarització de les milícies. Amb això es posava fi a la independència d'aquestes i es procedia a col·locar-les sota el comandament de l'Estat Major central. El ministre de justícia, García Oliver, va prendre part en la reorganització i va adquirir el poder sobre les escoles d'oficials. També va formar part del Consell suprem de guerra. La Generalitat va formar un exèrcit a part a l'Aragó format per divisions de reclutes i de les columnes de milicians transformades en divisions amb el mateix color polític. Nous comandants anarquistes (en el sentit de grau militar) van ser Antonio Ortiz, cap de la 25ª divisió Lluís Jubert, Ricardo Sanz, cap de la 26ª divisió (abans columna Durruti) i Gregorio Jover, cap de la 28ª divisió (abans columna Ascaso). A banda d'això però, el paper dels llibertaris va quedar molt reduït per la reorganització posterior.

A l'Aragó, es va crear el Consell Regional de Defensa (amb atribucions econòmiques però no militars) format per membres de la CNT amb Joaquín Ascaso com a president, organisme que va governar la part republicana de l'Aragó fins a l'agost de 1937.

A Madrid, després del trasllat del govern republicà a València es va establir una Junta de Defensa sota la direcció del general Miaja. Per la CNT, Amor Nuño va ocupar el lloc d'Indústria de guerra i Mariano García de les FIJL el lloc d'Informació. Aquesta Junta va operar molt independentment del propi govern republicà i va existir fins a l'abril de 1937 quan va ser substituït per un consell municipal amb 31 membres, dels quals 5 de la CNT, 1 de la FAI i 1 de la FIJL.

Pel que fa referència les col·lectivitzacions (tema encara a debat) si bé és cert que sembla que les industrials van funcionar raonablement bé, en canvi la col·lectivització agrària, o no va funcionar o ho va fer gràcies a la violència contra els pagesos treballadors de la seva pròpia terra. Com és ben sabut, els grans impulsors de les col·lectivitzacions foren els homes de la CNT en els primers mesos de la guerra. Poc després, la Generalitat va intentar reconduir el procés revolucionari i va crear el Consell d'Economia i va aprovar el famós Decret de Col·lectivitzacions i Control Obrer. Els llibertaris van acceptar formar part dels nous organismes creats per la Generalitat, per exemple, en el Consell d'Economia, del qual Joan P. Fàbregas n'era el president.

Sobradament coneguts, els Fets de Maig de 1937 van enfrontar la CNT-FAI (amb el suport del POUM) amb el govern d'ERC i el PSUC per les diferents concepcions que ambdós tenien respecte la manera d'encarar la guerra i la revolució.

Com a conseqüència d'aquests fets cau el govern de Largo Caballero i es forma un nou govern presidit per Negrín que va invitar a la CNT a participar i, tot i que aquesta ho va refusar, va continuar col·laborant amb el govern de la República. A l'abril de 1938 quan el govern es va reestructurar, Segundo Blanco va acceptar la cartera d'Instrucció Pública i Sanitat, que ocuparia fins al final de la guerra.

Les Patrulles de Control (formades per nombrosos militants anarquistes) també van ser dissoltes al juny de 1937 i Negrín va decidir traslladar el govern de la República aquest cop de València a Barcelona.

Amb la derrota de 1939 es trenca la continuïtat del moviment anarquista, que perd les seves bases, la seva implantació local i de barri, els seus instruments de debat, els seus ateneus, etc. A més, a l'exili no compta amb l'ajuda internacional econòmica, propagandística i intel·lectual que sí que tenen el socialisme i el comunisme. A part, es produeix una inevitable tensió entre les organitzacions de l'exili (partidàries de retornar a l'essencialisme anarquista, el del tot o res, en el qual només valia l'objectiu final, el triomf del comunisme llibertari i que va condemnar a l'organització a la inoperància, amb una militància que també es trobava més desmoralitzada i dividida que la de l'interior) i les de la clandestinitat a l'interior anomenats reformistes (partidàries de la lluita per la llibertat i la democràcia contra la dictadura i, per tant, propícia als acords amb les altres forces antifranquistes), com també una difícil relació entre l'anarquisme oficial (puristes) i els seus grups de guerrillers que, de fet, actuaven per lliure.³ Aquest últims són generalment, gent jove que s'havia format durant la guerra en la FIJL.

D'aquesta manera, la CNT va ser, sense cap mena de dubte, l'organització que procedia de la Guerra Civil que va patir els enfrontaments més aguts tant a l'exili com entre aquest i els grups semiclandestins de l'interior de l'Estat espanyol. A més, l'aparició de la FAI en l'escena confederal a finals de 1944 va significar l'augment de les lluites internes.

Durant aquest període doncs, la CNT va funcionar de forma clandestina a l'interior de l'Estat espanyol, actuant també l'organització de l'exili a França. A més a més, entre els exiliats hi va haver una escissió que va provocar que durant un període de temps hi haguessin dos Comitès Nacionals amb els seus corresponents Secretaris Generals de la CNT a l'exili.

Durant la dictadura la imatge de la CNT va quedar marcada per l'operació coneguda com a "cincpuntisme" (sindicat únic, independència sindical respecte l'estat i les

³ TERMES, Josep. Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980). Barcelona: L'Avenç, 2011. p. 40.

organitzacions polítiques i empresarials, mutualisme laboral, dret de vaga i desenvolupament del cooperativisme) que va fer que alguns militants acabessin col·laborant en les eleccions sindicals de 1966 amb els falangistes (en molts casos cegats pel seu anticomunisme) i pel sindicalisme armat que va practicar el moviment llibertari durant bona part de la dictadura. Col·laboració d'alguns llibertaris amb l'enemic franquista l'exemple més representatiu del qual va ser la creació l'any 1940 del Partit Sindicalista i del Partit Laborista al 1944.

A l'hora d'analitzar el declivi de la central anarcosindicalista es fa referència sobretot a dues qüestions: la repressió que van patir els seus quadres dirigents i l'enfrontament que va tenir lloc dins de l'organització confederal. Però a banda d'això, és fonamental analitzar-ne d'altres relacionades directament amb la CNT, com per exemple: l'evolució ideològica, la representació internacional de l'anarcosindicalisme, la falta d'ajuda internacional, l'estructura orgànica a l'exili i a la clandestinitat, les relacions entre les organitzacions de l'interior i de l'exterior, la manca de renovació generacional i l'abandonament de la militància, l'actuació i evolució de les fraccions confederals, la no vinculació a cap partit polític que si que tenien CCOO o UGT (relacionades amb el PCE i el PSOE, respectivament), en fi, la història política de la CNT. De fet, algunes d'aquestes qüestions ja van ser motiu de debat dins de les files llibertàries pràcticament des de la mateixa constitució del sindicat confederal.

A l'exili, la FAI va aconseguir dominar la CNT i va posar en funcionament dues actuacions: l'intent de controlar l'organització majoritària a l'Estat espanyol que sempre va estar en mans possibilistes i l'acció directa per derrocar Franco. A més, va condemnar l'organització a un immobilisme ideològic profund.

A l'interior, s'optava per la col·laboració política amb tota la seva extensió, que incloïa la participació en els futurs governs republicans a l'exili. Amb aquesta diferència de criteris entre l'exili i l'interior, l'entrada en el govern de José Giral dels militants cenetistes José Expósito Leiva i Horacio Martínez Prieto, va significar l'escissió en el moviment llibertari durant disset anys. Després de l'experiència amb l'Aliança Nacional de Forces Democràtiques, les organitzacions de l'interior van mantenir converses amb els monàrquics a través d'un altre organisme: el Comitè Interior de Coordinació. La CNT de l'interior va mantenir les seves posicions de mantenir negociacions que no conduïen a cap lloc i, en canvi, no va tenir la intuïció necessària per imaginar la important obra que potser podria haver realitzat a través del sindicat vertical. Davant d'aquesta situació, la CNT passava a desenvolupar, principalment, un suport d'ajuda mútua entre els seus militants.

La presència llibertària durant aquest període va ser especialment important a Catalunya (míting de Montjuic i Jornades Llibertàries al Park Güell al 1977), a Llevant i a Madrid.

A la dècada dels seixanta, la FAI va imposar el seu domini sobre el moviment llibertari, tant en el si de la CNT com en el de la Internacional anarcosindicalista AIT.

S'arriba d'aquesta manera al final del franquisme i la CNT es trobava, tant a l'exili com a l'interior, completament fracturada, amb grups formats per escassos militants que mantenien posicions irreconciliables i que no representaven a quasi ningú. Seguia existint, de fet, el que havia existit des de l'inici de la pròpia organització confederal: la diferència entre dues cultures polítiques diferents: una de revolucionària i una de sindicalista.

Però a més a més, ecologistes, presos o col·lectius de gays i lesbianes van entrar a la CNT atrets per la part més popular de l'anarquisme: la llibertat. Però tots ells no tenien en la seva base social la classe obrera, amb la qual cosa les seves lluites i interessos no coincidien amb la dels treballadors i treballadores. En definitiva, la CNT que s'estava reconstruint no tenia el component obrer que havia estat bàsic en la confederació des dels seus orígens. Era més aviat un moviment social dispers que un sindicat.

L'any 1976 comença la reconstrucció de la CNT que serà legalitzada l'any següent i que es caracteritzarà (encara més) per la seva heterogeneïtat. Aquesta reconstrucció es produirà a partir dels contactes mantinguts amb la CNT de l'exili (grups de París i de Toulouse), els comitès de l'interior i grups més consolidats com per exemple les Comunes Revolucionàries d'Acció Socialista (CRAS), Solidaritat, Grups Autònoms, Grups Obrers Autònoms (GOA) o el Moviment Comunista Llibertari (MCL), entre molts d'altres, i tots ells assumint unes experiències desiguals que es xifraven en visions anarcosindicalistes, autònomes e inclús en tendències assembleàries dins de CCOO. Per determinar els paràmetres de consolidació d'aquests grups, hem de fer esment de tres variables fonamentals: la memòria, l'estratègia i la renovació dels discursos.⁴

Un altre sector de gran importància era el que estava compost per organitzacions anarquistes o, més concretament, específicament anarquistes, com eren la històrica FAI i la Federació Ibèrica de Grups Anarquistes (FIGA) que es va crear l'any 1978 com a alternativa a la pròpia FAI.

⁴ CARMONA, Pablo César. Transiciones. De la Asamblea Obrera al proceso de Pacto Social. CNT (1976-1981). Madrid: Anselmo Lorenzo, 2004. p. 16.

El primer Ple Nacional de Regionals (PNR) que es va realitzar va ser a València el dia 25 de gener de 1976 i en el següent, celebrat a Madrid el dia 25 de juliol, es va elegir una nova Coordinació Nacional formada en el Secretariat per Nicolás Chozas, J. Bondía i J. Gómez Casas. A partir d'aquest moment, si alguna cosa va motivar un intens debat dins de les files anarcosindicalistes era la idea d'assemblea contra sindicat i, específicament, la lluita entre consell i sindicat anarcosindicalista.

A les eleccions sindicals de l'any 1978, la CNT va practicar una oposició i un boicot intens a les mateixes.

Mentrestant, el 15 de gener de 1978, després d'una multitudinària manifestació contra els Pactes de la Moncloa convocada per la CNT a Barcelona, van explotar a la Sala d'Espectacles Scala uns artefactes incendiàries que van costar la vida a quatre treballadors. Després de les primeres investigacions es va senyalar els anarquistes, especialment a la FAI i a la CNT, com els autors materials dels fets, quelcom que va ser impossible de demostrar. La CNT es va desmarcar dels fets i els va condemnar en la plenària del Comitè Nacional del 21 de gener de 1978. La realitat és que el 75% dels treballadors de la Sala Scala estaven afiliats a la CNT i dos dels quatre morts eren també afiliats seus. La CNT va denunciar la vulneració de la presumpció d'innocència dels detinguts de la seva organització, així com la responsabilitat directa en l'atemptat d'un confident i col·laborador policial anomenat Joaquin Gambín i que, de tots els suposats implicats, va ser l'únic al qual mai es va detenir. Amb el pas del temps es va fer evident que l'atemptat Scala fou provocat per una trama amb la clara intenció de desprestigiar a la CNT, que es va veure molt afectada per la campanya mediàtica i governamental que es va desplegar contra la seva imatge, recurrent al tòpic de senyalar l'anarquista com a un moviment terrorista.

Amb l'arribada del V Congrés Confederal a Madrid l'any 1979 es prepara el terreny per a la futura escissió. El debat al voltant de les eleccions sindicals, els convenis col·lectius, els comitès d'empresa i el pacte social van ser l'últim punt de trencament que va representar l'abandonament d'una sèrie de sindicats que van convocar una Conferència Nacional de Sindicats a Barcelona els dies 26 i 27 de gener de 1980, lloc on es va decidir impugnar oficialment el V Congrés per a constituir l'anomenada Comissió Tècnica Impugnadora (CTI).

Aquesta escissió de la CNT desemboca en la creació del que serà la futura **Confederació General del Treball** (CGT). Aquesta organització es va conèixer en un primer moment com CNT- Congrés de València però s'autodenominava també com a CNT (encara que en els mitjans de comunicació era coneguda com CNT- Renovada i

l'anterior com CNT-Històrica) fins que l'any 1980 es va resoldre la demanda interposada per la CNT-AIT en reclamació per la titularitat de les antigues sigles. La nova organització va passar a denominar-se definitivament CGT després del seu congrés de l'any 1989.

Si bé totes dues organitzacions tenen força trets en comú des del punt de vista ideològic (les dues es proclamen anarcosindicalistes), es diferencien bàsicament perquè la CNT-AIT no participa en les eleccions sindicals ni en els comitès d'empresa, no rep subvencions, no té contractats i és més partidària de les assemblees de treballadors, de les seccions sindicals i de l'acció directa tot mantenint una autonomia total respecte l'estat. D'alguna manera, la CGT va sorgir com una opció més "possibilista" participant en les eleccions sindicals, rebent subvencions, tenint contractats i alliberats sindicals. D'altra banda, a dia d'avui només la CNT està adherida a l'Associació Internacional de Treballadors (AIT).

L'any 1990 la CGT va patir una escissió que va passar a anomenar-se **Solidaridad Obrera**. Aquesta organització es diferencia de les dues anteriors per donar llibertat a les seves seccions sindicals per presentar-se o no a les eleccions sindicals (encara que té similituds amb la CNT en el fet de què no accepta subvencions i tampoc que els membres de partits puguin ocupar càrrecs orgànics).

Federació Anarquista Ibèrica (FAI)

La seva història comença amb una conferència celebrada a València entre el 25 i el 26 de juliol de 1927 per la Federació Nacional de Grups Anarquistes d'Espanya - organitzadora de l'acte-, la Federació de Grups Anarquistes de Llengua Espanyola a França -punt de trobada dels refugiats anarquistes en aquest país- i la União Anarquista Portuguesa. Com és sabut, molts dels membres de la FAI varen militar també a la CNT. La conferència fundacional de València va definir la relació a mantenir entre les dues organitzacions com un enllaç-connexió, en la qual la FAI exerciria de salvaguarda de l'orientació anarquista del sindicat en el sentit més pur possible després de l'expulsió dels comunistes i els membres més reformistes de les seves files. Aquesta forma de relació va trobar entre els seus principals teòrics a Diego Abad de Santillán, que aconseguiria la secretaria general de la FAI al 1935.

En el terreny de l'acció, la conferència de 1927 va optar per impulsar una campanya de mobilització i agitació contra la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) que encengués el descontentament i desemboqués en la revolució social. Malgrat això, els recursos de la Federació eren minsos i la seva organització interna no passava de ser una xarxa difusa de grups d'afinitat. Aquests grups representaven la forma clàssica d'organització anarquista i acostumaven a estar formats per entre 5 i 10 membres units per estrets lligams personals e ideològics. Dins de la FAI, els grups s'articulaven a nivell territorial en federacions locals o comarcals, els comitès dels quals estaven en contacte amb el nivell regional, i el comitè regional amb el comitè peninsular, el nivell més elevat en l'organigrama federal, que va aconseguir finalment certa consolidació a mitjan dècada dels trenta.

El més famós dels grups d'afinitat fou "Los Solidarios", creat als primers anys vint per, entre d'altres anarquistes, Buenaventura Durruti i Francisco Ascaso. El grup va guanyar protagonisme durant els anys del pistolerisme a Barcelona amb sabotatges a empreses e instal·lacions públiques, atracaments per al manteniment de les vagues i atemptats contra membres de la patronal i les autoritats. Després de participar en la fundació de la Federació Nacional precedent de la FAI, part dels seus integrants es van veure obligats a exiliar-se en diversos països d'Amèrica i Europa; cosa que finalitzaria amb l'adveniment de la República, davant la qual van adoptar una actitud bel·ligerant. El grup no es va integrar a la FAI fins al 1933, quan va canviar el seu nom pel de "Nosotros".

El període republicà va veure un increment de la influència de la FAI sobre la CNT, gràcies, en part, al control exercit per la primera sobre algunes de les iniciatives posades en marxa conjuntament per ambdues organitzacions, entre d'altres, els

comitès de defensa i els anomenats comitès pro-presos, les campanyes de solidaritat de les quals aviat es varen convertir en vehicle per a una agitació frontal contra el govern. El procés de radicalització, que es va veure alimentat per la utilització abusiva de mitjans coercitius en la repressió contra els anarquistes i la canalització posterior del descontentament per part de la FAI contra les institucions, va trobar la crítica i la oposició d'un grup important dins del sindicat (els anomenats trentistes): un sector més moderat que defensava la reorganització i l'enfortiment de la CNT per a la superació de la davallada soferta durant la dictadura de Primo de Rivera. La lluita interna va acabar amb bona part dels moderats expulsats i amb membres de la FAI llençats a llocs de responsabilitat en comitès i periòdics confederals.

Entre 1932 i 1933 la FAI va promoure una sèrie d'insurreccions armades contra la República i a favor del comunisme llibertari en diverses poblacions de Catalunya, Aragó, La Rioja i Andalusia. El seu fracàs i repressió van esgotar els recursos de l'organització i la fe de part dels seus membres en l'espontaneïtat revolucionària.

Al maig de 1936, el Congrés que la CNT va organitzar a Saragossa va reconèixer la tàctica insurreccional de la FAI i el possibilisme sindical que defensava el sector moderat com a fracassos tàctics i va promoure aquesta vegada l'enfrontament amb l'estat des de la unitat sindical amb la central socialista UGT. Només dos mesos més tard, el sindicat llibertari i l'organització anarquista, aleshores sota el binomi CNT-FAI, es van fer amb el control de diverses ciutats i regions després de vèncer el cop militar que va desencadenar la Guerra Civil.

Al juliol de 1937, la FAI abandonava la tradicional forma dels grups d'afinitat organitzats territorialment al mateix temps que ratificava la seva participació a les institucions. Havia iniciat ja aleshores un fort declivi, tant a nivell de recursos com d'influència, extensible al conjunt del moviment llibertari espanyol.

Durant la primera postguerra, algunes veus van proposar la transformació de la FAI en un partit polític que substituís a la CNT en les aliances polítiques d'oposició amb altres forces antifranquistes de l'interior, projecte que va acabar finalment rebutjat. Per la seva part, la FAI a l'exili va mantenir un discurs extremista i ancorat al passat que va acabar per aïllar-la i que va dificultar el seu relleu generacional.

A l'actualitat la FAI segueix existint com una unió federativa (lliure, igualitària i solidària) de grups d'afinitat. La seva funció és assegurar l'existència d'una efectiva coordinació de les activitats dels diferents grups anarquistes de l'Estat espanyol i de Portugal per tal de fer possible la revolució social, que suprimint la institució- propietat i el treball assalariat, instauri una societat basada en el comunisme anàrquic. El seu

òrgan d'expressió continua sent *Tierra y Libertad* que es va recuperar a partir de l'any 1977 i és també aquest grup el que s'encarrega de custodiar la documentació referent a la FAI. Són els que posseeixen les còpies microfilmades dels originals dipositats a Amsterdam i que actualment es troben a Castelló. Fa anys que estan intentant tirar endavant un projecte d'arxiu històric de la FAI que es vol establir a Madrid i que estan intentant recopilar tota la documentació sobre aquesta organització que es troba a tres seus diferents. Tot i això, fins a dia d'avui continua sent només un projecte i tot i que no és tracta d'un arxiu públic sí que es pot consultar tota la documentació a excepció d'aquella d'una antiguitat menor de 35 anys. Aquest fet ve provocat per disposar d'una economia molt modesta i perquè no es volen rebre subvencions.

NOM DE L'ORGANISME	DATES EXISTÈNCIA	ÀMBIT ACTUACIÓ	OBSERVACIONS	PUBLICACIÓ DE REFERÈNCIA
SECCIÓ ESPANYOLA DE L'ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL DE TREBALLADORS (AIT)	1870-1880	Estat espanyol		
FEDERACIÓ DE TREBALLADORS DE LA REGIÓ ESPANYOLA (FTRE)	1881-1888	Estat espanyol		
CONFEDERACIÓ REGIONAL DEL TREBALL DE CATALUNYA	1910-actualitat	Catalunya		Solidaritat Obrera
CONFEDERACIÓ NACIONAL DEL TREBALL (CNT)	1911-actualitat	Estat espanyol	A partir de l'any 1937 s'oficialitza l'organigrama CNT+FAI+FIJL com a Moviment Llibertari Espanyol (MLE)	Solidaritat Obrera a Catalunya i CNT a la resta de l'Estat espanyol
FEDERACIÓ ANARQUISTA IBÈRICA (FAI)	1927-actualitat	Península Ibèrica	A partir de l'any 1937 s'oficialitza l'organigrama CNT+FAI+FIJL com a Moviment Llibertari Espanyol (MLE)	Tierra y Libertad
FEDERACIÓ IBÈRICA DE JOVENTUTS LLIBERTÀRIES (FIJL)	1932-actualitat	Península Ibèrica	A partir de l'any 1937 s'oficialitza l'organigrama CNT+FAI+FIJL com a Moviment Llibertari Espanyol (MLE). Conegudes també com a Joventuts Llibertàries (JJLL) o Joventuts Anarquistes (JJAA)	El Fuelle
FEDERACIÓ SINDICALISTA LLIBERTÀRIA	1932-1936		Els seus membres ostentaren la direcció dels sindicats d'oposició (excepte la Federació Local de Sabadell)	Sindicalismo
SINDICATS D'OPOSICIÓ (SSOO)	1933-1936	Catalunya i País Valencià		

PARTIT SINDICALISTA	1934-1939	Estat espanyol		El Sindicalista (Madrid), Hora Sindicalista (Barcelona) i Mañana (Barcelona)
MUJERES LIBRES	1936-1939	Estat espanyol		Mujeres Libres
CONFEDERACIÓ GENERAL DEL TREBALL (CGT)	1989-actualitat	Estat espanyol		Catalunya a Catalunya i Rojo y Negro a tot l'Estat espanyol
SOLIDARIDAD OBRERA	1990-actualitat	Estat espanyol		El Solidario, A voces, Contramarcha, El cantón revolucionario, La tiza libertaria i Solidaritat

Taula 2. Llista d'organismes del moviment llibertari. Font: elaboració pròpia.

3 CENTRES

La part central d'aquest treball es basa en una relació dels centres més importants que custodien documentació d'arxiu referent al moviment llibertari, en especial aquells que estan situats a Catalunya però també aquells situats a la resta de l'Estat espanyol o a la resta del món que per la seva importància mereixen ser considerats.

3.1 Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG)

Cruquiusweg, 31. 1019 AT-Amsterdam (Països Baixos)

Tel: +31 20 6685866

Pàgina web: <http://socialhistory.org>

Email: info@iisg.nl

Horari: dilluns de 10 a 17 hores i de dimarts a divendres de 9 a 17 hores.

3. 1.1 Un dels arxius d'història econòmica i social més grans del món

L'Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) va néixer oficialment l'any 1935, però la seva història es remunta a la dècada dels anys 20. L'any 1914 Nicolaas W. Posthumus (1880- 1960), un dels pioners de la història econòmica moderna als Països Baixos va crear el Netherlands Economic History Archive (NERA), dedicat a preservar els documents d'empreses i institucions econòmiques així com fonts importants per a l'estudi de la història econòmica. També va incloure documentació de personalitats concretes i organitzacions relacionades amb el moviment obrer holandès.

A principis dels anys 30 es va fer necessari crear ja dues institucions separades. En primer lloc pel ràpid creixement de les col·leccions i fons sobre història social i, en segon lloc, perquè la situació política al centre i a l'est d'Europa empitjorava ràpidament. Posthumus es va dedicar a salvaguardar tots aquells documents que podien ser destruïts si queien en determinades mans o, en el millor dels casos, que no podrien ser accessibles pels investigadors durant molts anys.

Va ser aleshores quan va conèixer Nehemia de Lieme, director d'una companyia d'assegurances que tenia estrets vincles amb el moviment socialdemòcrata i que va donar cobertura econòmica a l'Institut de manera extraordinària fins als anys 40.

Durant el període 1935-1940 l'atenció va estar centrada en salvar material de tot Europa davant l'avenç del feixisme. Els documents més importants salvaguardats durant aquest període són els de Marx i Engels, Bakunin i els dels menxevics russos. Tots ells portats a Amsterdam i entre els quals també trobem els de la CNT i els de la FAI.

Més tard, en previsió de l'ocupació d'Holanda per part dels nazis, els documents més importants van ser portats a la sucursal que l'Institut tenia aleshores a Londres.

Després de la guerra, durant els anys cinquanta, l'Institut va intentar restablir l'ordre però ja no va poder comptar amb l'ajut econòmic de la companyia d'assegurances. Durant els anys seixanta i setanta es va beneficiar de l'interès creixent per la història dels moviments socials i de les idees que concordava perfectament amb els seus inicis centrats en la recuperació d'arxius o biblioteques que podien ser perseguits per determinades persones o institucions. És d'aquesta manera com l'Institut també va començar a expandir-se més enllà d'Europa.

Actualment, la institució gaudeix d'un prestigi extraordinari i ha intentat també emfatitzar els esforços per promoure la recerca d'estudis d'història social. Des de l'any 1990 també emmagatzema informació capturada a Internet. Ens trobem davant d'un bon model d'institut d'història social amb una llarga història però que tampoc s'ha salvat en els darrers anys de les dificultats per trobar pressupost o per continuar amb la seva plantilla de treballadors i treballadores. Gràcies al seu esforç s'han salvat molts arxius de la història social i ha resultat molt interessant el treball cooperatiu entre arxivistes/es, bibliotecaris/es, documentalistes i historiadors/es dins de la mateixa entitat. Tenen una web molt potent, amb índex, catàlegs, cercadors, etc, cosa que ha permès que actualment només un de cada tres-cents usuaris/es sigui presencial. En els darrers anys ha obert sucursals a diferents parts del món per tal de preservar tot aquell patrimoni que estigui en perill de desaparèixer. Com a resultat de tot això, és potser l'exemple més evident d'arxiu sobre el món obrer que existeix en l'actualitat.

3.1.2 Arribada de l'arxiu de la CNT-FAI a Amsterdam

Com ja hem avançat a la introducció d'aquest treball, a Amsterdam es troba el que seria bàsicament documentació de l'època de la Guerra Civil i de l'exili de la CNT i de la FAI.

Des del mateix any 1939 en la correspondència conservada a l'Institut ja es pot observar la gran importància que l'IISG donava a aquests arxius per a la posterior investigació històrica de la Guerra Civil i de la revolució, però també la importància que li donava la pròpia CNT-FAI. També, i des d'unes dates molt inicials s'observa la discussió dels drets sobre aquesta documentació.

Des de l'estiu de 1938 Diego Abad de Santillán i Paul Partos⁵ van estar en contacte amb l'Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) per salvar els arxius llibertaris. Tot i així, no s'havia organitzat res quan es va produir la caiguda de Barcelona el 26 de gener de 1939. En una carta a l'IISG rebuda a mitjan abril de 1939 de Boris Nikolaevskij, director de la sucursal de l'Institut a París, escrivia, no obstant, que els arxius de la CNT i la FAI estaven ben guardats a París. No se sap del cert com van passar la frontera.

El contracte referent als arxius de la CNT va ser firmat el maig de 1939 per Mariano Rodríguez Vázquez a títol personal per evitar reclamacions eventuais per part del règim de Franco. En aquest contracte s'estipulava que existien 21 caixes amb 106 paquets. Aquestes caixes van ser enviades a Anglaterra aquell mateix dia. L'inventari de l'arxiu de la CNT fet en aquella època (sense títol i sense data) conté descripcions concises dels paquets de documents.

Les 22 caixes d'arxius de la FAI van arribar també a París, on l'abril de 1939 es va firmar un contracte de custòdia entre, per la FAI, Pedro Herrera⁶ i André Nicolas i, per IISH, Boris Nikolaevskij.

Davant l'amenaça de la Segona Guerra Mundial i per evitar dificultats amb les autoritats franceses, les caixes amb els arxius de la FAI foren reexpedides el mateix

⁵ Conegut amb el pseudònim de Polgare (Budapest, 1911- Londres, 1964), va ser un hongarès associat des de sempre amb grups anarcosindicalistes que va treballar per la secció de propaganda exterior de la CNT-FAI durant la Guerra Civil.

⁶ Pedro Herrera (Valladolid, 1909- Buenos Aires, 1969) va representar la FAI l'any 1936 en el Comitè d'Enllaç amb la UGT, el PSUC i la CNT, també va ser conseller de Sanitat i Assistència Social de la Generalitat entre els anys 1936 i 1937 representant a la CNT. En el seu exili a França va ser membre del Consell General del Moviment Llibertari Espanyol (MLE) i l'any 1947 va ser anomenat Secretari General de la CNT.

dia de tancar-se el contracte a París a la sucursal de l'IISG a Anglaterra, on van quedar dipositats, primer a Harrogate (Yorkshire) i, més tard a Oxford, fins al seu trasllat al 1947 a la seu de l'Institut a Amsterdam, on es troben avui dia.

Des del 1973 l'IISG i el Secretariat Intercontinental de la CNT d'Espanya a l'exili, a Toulouse, van estar en contacte sobre la destinació dels arxius, molt especialment Fernando Gómez Peláez⁷ i Ramón Álvarez Palomo⁸ i, de fet, als fons personals d'aquestes dues persones conservats a l'Institut s'observa documentació que fa referència a l'arxiu de la CNT.

Les caixes no es van obrir fins el 1975. Després de la mort de tots els dipositaris, només l'Institut tenia drets sobre les caixes, ja que segons la legislació holandesa, complerts trenta anys des del seu dipòsit, aquests documents passaven a ser propietat de l'Estat i es podien fer públics. En aquells moments, la situació de la CNT i de la FAI era complicada. Diversos grups reclamaven el seu llegat i encara no hi havia res decidit sobre els representants legals de l'organització. Al 1979 (de fet, al V Congrés de la CNT es va parlar sobre la devolució del patrimoni històric de l'organització) es van iniciar negociacions amb representants de la FAI i del grup majoritari de la CNT, que més endavant va ser reconegut com a successor legítim i que van concloure en un contracte provisional de custòdia d'ambdues organitzacions on s'estipulava, entre d'altres coses, que els arxius serien microfilmats per conservar-ne una còpia cada una de les organitzacions però que els documents seguirien dipositats a Amsterdam. Al 1980, perits de la CNT i de la FAI van arribar a l'Institut per inventariar juntament amb col·laboradors de l'IISG el contingut dels seus respectius arxius. Un any més tard, una vegada acabat l'inventari, es va procedir a microfilm els documents, treballs acabats el 1985 i que es van poder realitzar gràcies a una subvenció del Ministeri d'Educació dels Països Baixos. El 22 de març de 1994 es va firmar finalment un nou contracte entre l'IISG i la CNT i la FAI.

Aquí caldria deixar clar que els arxius no han tornat a l'Estat espanyol perquè a dia d'avui cap dels grups no ha mostrat aquesta intenció o aquesta voluntat. De la mateixa

⁷ Fernando Gómez Paláez (Torrelavega, 1915- Fontainebleau, 1995) va militar a la CNT des de l'inici de la Guerra Civil i es va exiliar a França. Fou el director de *Solidaridad Obrera* a París entre 1946 i 1954, també de *Frente Libertario*, dels membres exiliats de la CNT entre 1970 i 1977 i coeditor de *Confrontación*, el butlletí intern de les Agrupacions Confederales i Afinitats Llibertaries a l'Exterior entre 1977 i 1982.

⁸ Conegut com a Ramonín (Gijón, 1913- Gijón, 2003) va ser Secretari General de la CNT d'Astúries, Lleó i Palència al 1933 jugant un paper important a la Revolució d'Astúries l'any 1934. A l'exili va ser secretari de la mateixa regional des de l'any 1945, líder de la minoria que va passar a formar el Subcomitè Nacional enfront la majoria de l'exili i que després va passar a militar a la Confederació General del Treball (CGT).

manera com també hi ha molts vells militants que continuen preferint llegar els seus fons personals a aquesta institució que no pas dur-los a qualsevol de les institucions existents a Catalunya o a la resta de l'Estat espanyol.

3.1.3 Fons CNT

El fons de la CNT ocupa 30 metres lineals corresponents a 367 microfilms i conté documentació dels anys (1870-1872, 1922, 1931-) i 1936-1939. La documentació dels primers anys és fotocòpia. De la mateixa manera que el fons de la FAI, aquesta documentació només és consultable a través dels microfilms dels quals la Fundació Anselmo Lorenzo (FAL) situada a Madrid en té una còpia.

El gruix de la documentació és d'aquelles zones que abans de l'entrada de les tropes rebels a Catalunya estava en territori republicà. Per aquesta raó la documentació de Catalunya, Aragó i Llevant és abundant, sent menor la que fa referència a Madrid, que va ser capturada pels franquistes (així com d'altres zones del centre de la Península). Si bé els documents són de totes les èpoques de la història de l'anarquisme, l'àmplia majoria corresponen al Comitè Nacional i al període bèl·lic, molt especialment als anys que van entre el 1936 i el 1939 (i, sobretot, del Secretariat de Mariano Rodríguez Vázquez). Hi ha també documents més antics i alguns que pertanyen al període republicà. Juntament amb aquests es troben alguns documents fotocopiats dels orígens de la Internacional a l'Estat espanyol (1870-1872).

El Comitè Nacional tenia les seves seccions, amb arxius propis. El fons conté documents de la secció de defensa, de cultura i de sanitat, de la Secció Nacional de Coordinació, del Servei d'Informació Exterior i de la Secció Político-Social (que des de 1938 s'anomenava Secció Jurídico-Social). Existeix també una carpeta de documents del Sub-Comitè Nacional de Madrid. Hi ha documents del Comitè Nacional de correspondència amb diferents federacions d'indústria, amb altres organitzacions polítiques i sindicals, amb els diferents comitès regionals, amb els ministeris i amb delegacions de la CNT a l'estranger. Inclús hi ha alguns blocs de premsa confederal. Juntament amb aquests documents n'hi ha també d'altres formats per l'Oficina de Propaganda Exterior de la CNT-FAI, del grup francès de la CNT de Barcelona, de la Federació Nacional de Sindicats Únics de la Indústria del Tabac, de la Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries i de Solidaritat Internacional Antifeixista. De gran importància és el bloc de documents d'algunes personalitats anarquistes que van tenir algun càrrec en l'acció de govern o en l'exèrcit durant la Guerra Civil. Existeix un bloc de documentació de Juan García Oliver, de Segundo Blanco i de Miguel González Inestal.

Una part molt important de l'arxiu és la relativa a les organitzacions regionals de Catalunya. Existeix documentació de la Confederació Regional del Treball, el secretari

de la qual va ser fins el juliol de 1937 Valeri Mas, substituït aleshores per Juan Doménech. També documents del Comitè Comarcal de Tarragona i de la Federació Local de Sindicats de la mateixa ciutat.

A part, també hi ha una col·lecció de 2.000 fotografies originaries de les Oficines de Propaganda CNT-FAI que estan descrites en el catàleg central del IISG, consultables per Internet.

3.1.4 Fons FAI

El fons de la FAI ocupa 22.2 metres lineals (una vegada extrets els periòdics, publicacions i fotografies) que corresponen a 184 microfilms i conté documentació dels anys (1918-) i 1931-1939. Tot el material és accessible únicament en microfilms, dels quals se'n va donar una còpia als representants de la FAI i actualment es troben a Castelló. Part del material es va veure malmès per la humitat i els fongs. Gràcies a un tractament amb etilè-òxid es va aconseguir fer inofensius els fongs. L'estat de conservació de la resta és bastant acceptable.

Aquest fons es troba dividit en dues parts. La primera és la documentació del Comitè Peninsular (CP) que està format per correspondència i altres documents relatius a les Federacions Regionals i que inclou també documents relatius als Grups de Llengua Espanyola a França, els Grups d'Àfrica i Amèrica, la Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries (FIJL) i la CNT. Es troben documents, entre d'altres, del Ple Nacional de Regionals d'octubre de 1933 i del Ple Peninsular de Regionals de gener i febrer de 1936 de la FAI, tots dos celebrats a Madrid. El gruix del fons però, correspon al període de la guerra. Aquesta part està ordenada, almenys parcialment, segons categories indicades per una lletra amb subdivisió decimal que corresponen generalment a les diverses seccions del CP, en ocasions constituïdes juntament amb la CNT. Inclou també cartes i documents de l'arxiu personal de Germinal de Sousa (secretari general del CP durant la Guerra Civil), documents de la Delegació Permanent CNT-FAI a París i de Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA), actes i informes de plens i reunions de la FAI i del Moviment Llibertari Espanyol (MLE) i documents relatius a diverses federacions i grups de la FAI. Consta a més, de nombrosos informes i circulars sobre assumptes especials i polítics i contactes amb la FIJL, la CNT i la Federació Nacional de Mujeres Libres.

La segona part de la documentació és la que correspon a l'Oficina de Propaganda Exterior (OPE) de la CNT-FAI. Tant aquests com l'arxiu de la CNT deurien formar part de "l'Arxiu Documental de la CNT-FAI" creat per ambdues organitzacions a Barcelona a principis de 1938 i que sembla que va continuar la feina de documentació i propaganda iniciada per el Comitè Regional de la CNT-FAI de Catalunya. Abraça el període de 1922 a 1939, encara que el gruix també l'ocupen els documents del període de la guerra, sobretot material procedent de les diverses seccions de l'Oficina, el treball de la qual incloïa la traducció de material de propaganda com el Butlletí d'Informacions CNT-FAI editat en diferents idiomes i de textos rellevants de la premsa estrangera. Conté també part de l'arxiu del Grup DAS (Deutsche Anarcho-

Syndikalisten) i del Grup Francès CNT (part dels seus documents també s'han trobat a l'arxiu de la CNT), que es pensa que podrien després passar a formar part de les seccions alemanya i francesa de la OPE, respectivament. L'arxiu de la OPE es completa amb documents confiscats al Consolat d'Itàlia i al Consolat-General d'Alemanya, tots dos a Barcelona, entre ells els de l'arxiu de Anton Leistert, cap dels nazis a l'Estat espanyol i Portugal.

Per últim, s'ha de dir que els arxius del CP i de la OPE, sobretot aquest últim, contenen un gran nombre de fotografies que van ser traslladades a l'arxiu audiovisual de l'IISG, com ho van fer també els periòdics i publicacions trobades, en aquest cas a la biblioteca del centre quan aquesta no comptava ja amb un exemplar.

3.1.5 Altra documentació del moviment llibertari espanyol a Amsterdam

A banda dels fons documentals de la CNT i de la FAI de l'època de la Guerra Civil a la qual hem fet referència fins al moment, a l'IISG també podem trobar altra documentació que fa referència al moviment llibertari a l'Estat espanyol.

En primer lloc, trobem tres blocs de documentació que fan referència a la pròpia CNT i que, per tant, formen part del mateix fons però que estan considerats com a fons diferents a l'IISG. El primer d'ells és el del Buró de Londres de la CNT, amb documentació que va de l'any 1936 al 1938 i que estaria format bàsicament per documentació de tipus financer generat pel buró creat a Londres per Emma Goldmann per tal d'organitzar i coordinar el suport a la CNT i la FAI durant la Guerra Civil. El segon d'ells fa referència a l'activitat de la CNT clandestina a l'interior durant el període comprès entre els anys 1938 i 1952 (són fotocòpies i els originals es troben a la Federació Local de la CNT de Martorell). Per últim, el tercer d'ells fa referència a l'activitat de la CNT a l'exili en el període comprès entre els anys 1963 i 1966. Bàsicament es tracta de butlletins i circulars.

En segon lloc trobem un seguit de fons personals de diferents persones que van militar al moviment llibertari. Cal destacar les següents: Diego Abad de Santillán, Antonio Téllez Solá, Ramón Álvarez Palomo, José Barruezo, Josep Ester Borrás, Antonia Fontanillas Borrás, Fernando Gómez Peláez, Rudolf Lone, José Martínez Guerricabeitia, Cipriano Mera, Ricardo Mestre Ventura, Francisco Olaya Morales, Josep Peirats, Joan Sans i Sicart i i Liberto Sarrau. En tots els casos es tracta de fons personals (a excepció d'alguna col·lecció), és a dir, documentació produïda per aquella persona al llarg de la seva vida. També comparteixen el fet que totes han estat cedides a l'Institut fruit de donacions per la confiança que tots/es tenien en aquesta institució i que els va emprendre a cedir el seus documents pel gran prestigi que a dia d'avui encara ostenta aquesta institució. Principalment hi trobem correspondència, documentació referent a la seva activitat militant en diferents organitzacions, documentació referent a la seva vida privada i retalls de diaris i revistes.

A Amsterdam també trobem col·leccions de documentació que donen notícia sobre les col·lectivitzacions dutes a terme en alguns pobles durant la guerra. Es tracta però, majoritàriament de fotocòpies.

Finalment, existeixen una sèrie de col·leccions amb documentació diversa com per exemple sobre campanyes de solidaritat amb Salvador Puig Antich, correspondència entre Frederica Montseny i el seu pare Federico Urales i altres membres de la família,

documents de la Coordinadora d'Ajuda i Solidaritat als Presos Anarquistes (CASPA), estatuts de la Federació Espanyola de la AIT, etc. Amb unes dates extremes que anirien de 1870 a 2005.

3.2 Documentació espoliada l'any 1939 dels locals de la CNT-FAI-FJLL

Arxiu Nacional de Catalunya

Adreça: C/ de Jaume I, 33-51. 08195- Sant Cugat del Vallès

Tel: (93) 589 77 88

Pàgina web: <http://bit.ly/IO58uA>

Email: anc.cultura@gencat.cat

Horari: de dilluns a dijous de 8 a 18:30 hores; divendres de 8 a 16 hores; dissabtes de 9 a 14 hores (la sol·licitud de documentació és fins a una hora abans del tancament).

Agost: de dilluns a divendres de 8 a 15 hores.

Centro Documental de la Memoria Histórica

Adreça: C/ Gibraltar, 2. 37008-Salamanca

Tel: (92) 321 28 45 / (92) 321 25 35

Pàgina web: <http://www.mcu.es/archivos/MC/CDMH/>

Horari: de dilluns a dijous de 8 a 20:30 hores; divendres de 8 a 19:45 hores. L'horari de les exposicions és tots els dies de 12 a 20 (excepte dilluns no festius).

El Centre Documental de la Memòria Històrica, ubicat a la ciutat de Salamanca, va ser creat per reial decret l'any 2007 amb la finalitat de reunir els fons relatius al període comprés entre 1936 i 1978. El seu nucli de documents fonamental és l'existent en l'Arxiu General de la Guerra Civil, creat per reial decret l'any 1999 amb la finalitat de conservar i disposar els seus fons documentals per la informació, la cultura i la informació. La seva ubicació a Salamanca es deu al fet que durant els primers anys del conflicte en aquesta ciutat es va fixar la seu general de Franco, d'on van sorgir diversos organismes encarregats d'acumular informació sobre els seus enemics. L'any 1937 es va crear l'Oficina d'Investigació i Propaganda Anticomunista i la Delegació Nacional d'Assumptes Especials. Poc després es va organitzar la "recuperació de documents" constituint un servei de recuperació de documents de l'enemic que actuaria en els territoris que anava ocupant l'exèrcit de Franco, al qual se li va donar

una constitució administrativa quan per decret, el 26 d'abril de 1938 es creava la Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos (DERD). Aquesta delegació i la d'Assumptes Especials, creades amb un curt interval de temps amb una finalitat similar, van tendir a fusionar-se, quedant sota la dependència d'una mateixa persona, Marcelino de Ulibarri, que també encapçalà l'organisme que al 1944 les reuneix formalment dins de la presidència del govern, la Delegación Nacional de Servicios Documentales. La seva funció seguirà sent la mateixa: facilitar a l'estat tots els antecedents que sol·licités sobre les persones que es trobessin en els documents del seu arxiu, continuant amb la selecció i el tractament de documents requisats en territori republicà per tal de realitzar les feines de contrapropaganda i informació, lligades a la repressió dels elements dissidents del règim.

D'aquesta manera, tota la documentació espoliada per les tropes franquistes i que va ser duta a Salamanca va ser utilitzada amb una clara finalitat repressiva. No va ser ni un fet casual ni intranscendent, sinó una acció planificada i executada amb tenacitat per un organisme de l'estat, la Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos (DERD)- Delegación Nacional de Servicios Documentales (DNSD). A més, també hem de tenir present que molta documentació va ser destruïda directament en el moment de la requisita i d'altre en el moment de processament de la documentació per a l'elaboració de fitxes d'antecedents.

A causa del volum i la implantació de la CNT en aquell moment, és el sindicat al qual es van fer més escorcolls. N'hem de comptar uns cent cinquanta fets sobre un total d'un centenar de locals que consten en el llibre de registres (el més voluminós va ser el del Comitè Regional de la CNT de Catalunya).⁹

Pel que fa als fons documentals del centre aquest està format doncs per aquells provinents del Serveis Documentals de la Presidència del Govern i del Tribunal Especial per a la Repressió de la Maçoneria i el Comunisme, així com pels incorporats en posterioritat a l'any 1979.

La seva documentació s'estructura en tres seccions diferents: Serveis Generals, Secció Especial i Secció Político-Social. Aquesta darrera és la que ens interessa pel que ens ocupa al treball. Està formada per documents de tot tipus d'institucions, associacions i persones que van lluitar per la causa republicana, amb la qual cosa es van formar diferents agrupacions documentals per la seva identificació en funció del lloc on s'havia realitzat la incautació en alguns casos i la matèria en d'altres. Així

⁹ CRUANYES, Josep. *Els papers de Salamanca*. Barcelona: Edicions 62, 2003. p. 162.

doncs, la major part de la documentació la formen les agrupacions dels diferents àmbits geogràfics que es completen amb les de premsa i propaganda militar.

Contràriament al que es pugui pensar, les de procedència geogràfica no només tenen documentació del territori amb què s'ha denominat sinó també d'altres zones generalment limítrofs. A Barcelona i a Madrid és fàcil trobar expedients referents a tot l'àmbit de l'Estat espanyol, en uns casos per ser d'institucions que el seu àmbit de competència abraçava tot l'Estat i en d'altres pel desplaçament de la documentació amb el front de guerra. En tot cas i com a regla general convé saber que els documents corresponen a les zones que van perdre els republicans a partir de juliol de 1937.

El contingut d'aquestes agrupacions és miscel·lani ja que en elles s'han reunit materials que tenen el seu origen en els més diversos arxius: legislatius, judicials, de l'administració central, de les administracions autonòmiques de Catalunya i del País Basc, de corporacions locals, de l'administració institucional, de persones i tot tipus d'institucions i empreses.

Sota la denominació de premsa i propaganda es poden trobar alguns materials que tradicionalment s'han utilitzat per això, sent el més destacable per la quantitat i qualitat els cartells, targetes postals, calendaris, fulls de propaganda, banderes, fulletons i publicacions periòdiques. El centre compta amb una excepcional hemeroteca amb bona part d'allò publicat des del bàndol republicà.

La part militar formada a partir de la presa de Madrid, no recull tota la documentació d'aquest caràcter que existeix al Centre, la major part de les anteriors també recullen documentació de l'exèrcit. En ambdós casos el contingut és similar: dades sobre els individus, això és, expedients personals, carnets, fulls de revistes, llistats d'hospitalitzats, etc.

Pel que respecte al moviment llibertari, a Salamanca encara es calcula que resta un 15% del total identificat com a tal (el 85% ja hauria estat retornat amb les transferències dels anys 2010 i 2011 a l'ANC). El que resta es troba, sobretot, en les agrupacions PS-Madrid i PS-Militar i són majoritàriament actes, carnets i expedients de militants i correspondència. També queda alguna cosa (poca) a l'agrupació PS-Barcelona (documentació que no va retornar perquè el CDMH tenia dubtes de si era documentació de procedència catalana i en va bloquejar el seu retorn).

Per la llei de restitució (lleï que estableix els termes per a la devolució dels Papers de Salamanca) el 22 de desembre de 2011 va retornar a l'ANC part de la documentació de la CNT-FAI juntament amb d'altre documentació d'altres d'institucions i de

particulars. Poc després aquesta documentació va ser reconeguda a favor de la CNT-AIT de Catalunya, que va decidir deixar els documents a dipòsit a l'ANC.¹⁰

En l'actualitat, a través de la pàgina web de l'ANC es pot consultar una relació de tots els documents, fons documentals i altres efectes confiscats amb motiu de la Guerra Civil provinents del Centre Documental de la Memòria Històrica. Entre ells, les 3.723 unitats d'instal·lació corresponents a documentació de la CNT-FAI. En aquestes unitats de catalogació consultables a través del GANC (Gestió de l'Arxiu Nacional de Catalunya) a banda de la informació que apareix en el llistat penjat a la web, hi ha documentació relativa al volum, abast i contingut o carpeta digital a accedir per tal de veure les imatges digitals que reproduïxen els originals, entre d'altres. El GANC només és consultable si es va físicament a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

¹⁰ ANC. "Restitució dels documents confiscats durant la Guerra Civil", *Arxiu Nacional de Catalunya*, 22 de desembre de 2011. <http://bit.ly/RAjdkf>.

3.3 Fundació Salvador Seguí

Adreça: Via Laietana, 18, 10ª planta. 08003-Barcelona

Tel: (93) 268 45 52

Pàgina web: <http://www.fundacionssegui.org/>

Email: fss.cat@fundacionssegui.org

Horari: dimarts de 16 a 20 hores amb possibilitat de convenir altres dies mitjançant cita prèvia.

Creada l'any 1986 com a Centre d'Estudis Llibertaris per un grup de gent procedent de l'anarcosindicalisme i del moviment llibertari i impulsada pel que a dia d'avui és la CGT, aquesta fundació va néixer amb el propòsit de difondre l'ideari anarquista i anarcosindicalista i recuperar documents de l'organització de la qual havien format part, és a dir, la CNT, parcialment en procés de ser CGT en aquells moments. La Fundació té una estructura confederal, amb seus a Madrid, Barcelona i València (més tard també es va afegir Sevilla) i en els estatuts es dóna a la Secretaria General de la CGT la pertinença directe com a patró, únic lligam orgànic directe entre la Fundació Salvador Seguí i la Confederació General del Treball. Cadascuna de les seus té el seu propi fons documental a la pròpia localitat.

A la seu de Barcelona (condicionada pel fet que han de deixar la seu actual a la Via Laietana i que a l'agost de 2012 s'està en procés de trasllat) hi trobem sobretot un gran fons bibliogràfic i de publicacions periòdiques de vells militants. Amb tot, la documentació actual està exclosa de consulta fins al desembre de 2012, amb la qual cosa és difícil precisar la documentació original i d'arxiu que conserven (hi ha molta còpia) quan en la majoria dels casos no està ni controlada pels propis membres de la Fundació.

Pel que fa referència a la documentació estrictament d'arxiu aquesta és la següent:

-16 fons de militants de la CNT-CGT: Serra Estruch, Pachón, Casasús, Costa Font, Berenguer, etc.

-53 fons de militants de la CGT que per qüestions de confidencialitat no es poden anomenar.

-Documentació sobre diferents ateneus llibertaris de Barcelona.

- Material de propaganda generat per la CNT des de l'any 1975 fins al 1989.
- Material de propaganda generat per la CGT des de 1989 fins a l'actualitat.
- Material d'altres organitzacions llibertaries, del moviment veïnal, antimilitarista i ecologista des de l'any 1976 fins a l'actualitat.

Entre la documentació textual destaquen la correspondència i els manuscrits. Pel que fa a l'audiovisual conferències, xerrades i manifestacions des de l'any 2002 fins al 2012. De documentació sonora existeix un fons d'història oral de vells militants (1990-2000) i també gravació de conferències (1980-1995). Les fotografies són majoritàriament d'actes al carrer (manifestacions, concentracions) i de congressos de la CGT. Els cartells abracen tot el moviment llibertari català des de l'any 1976 fins a l'actualitat.

Un altre aspecte a destacar és l'afirmació, per part dels propis membres de la Fundació d'un interès per conservar la documentació que actualment genera la CGT. D'alguna manera i fins al moment present s'ha dedicat més esforç a la difusió de la pròpia existència i a donar suport a possibles consultes que no pas a una ordenació i catalogació dels documents. Evidentment, en totes aquestes actituds n'hi ha molt de posicionament ideològic però també perquè és una Fundació que funciona per l'aportació del temps personal dels col·laboradors/es i del suport econòmic dels seus socis/es.

Pel que fa referència a la consideració que és té del propi arxiu s'ha de dir que la manca de recursos no permet respectar la normativa aplicable i, per tant, s'intenta utilitzar la lògica i altres eines suplementàries per tal d'assolir un nivell acceptable. Pel que respecte a la política arxivística o de recuperació de la informació seguida per l'organització, a la hemeroteca i a la biblioteca s'utilitza el programa gestor de biblioteques WIN-ISIS amb un canvi previst en breu a PMB. Respecte als cartells també s'està adequant a PMB per tal de vincular-lo a un projecte que es té amb la Federació Internacional de Centres d'Estudis i Documentació Llibertaris (FICEDL)¹¹. Finalment, el material fotogràfic està ordenat cronològicament però no digitalitzat. Actualment, els mètodes de descripció disponibles són un catàleg per a l'hemeroteca i la biblioteca i un inventari per als documents textuais d'arxiu i els cartells.

¹¹ <http://ficedl.info/>.

3.4 Biblioteca Pública Arús

Adreça: Passeig de Sant Joan, 26. 08010-Barcelona

Tel: (93) 232 24 04

Pàgina web: www.bpa.es

Email: arus@bpa.es

Horari: dilluns, dimecres i divendres de 9:30 a 15 i dimarts i dijous de 16 a 21 hores.
Del 24 de juny al 24 de setembre de dilluns a divendres d'11 a 15 hores.

La Biblioteca Pública Arús és un centre de recerca especialitzat en moviments socials contemporanis (principalment obrers i maçons) i fons documental del segle XIX i inicis del XX.

Fundada l'any 1895 com a donació testamentària de Rossend Arús, va ser ubicada al domicili on ell va viure. Donada específicament al poble de Barcelona, va ser la biblioteca popular catalana més avançada del seu temps.

Amb els anys i les lògiques vicissituds d'aquest llarg període de temps (especialment després de la Guerra Civil i les seves nefastes conseqüències), la Biblioteca va esdevenir un lloc de referència per als estudiants i investigadors/es de la cultura, la història i la societat dels esmentats segles.

Pel que fa referència a l'àmbit del treball, és a dir, el moviment llibertari, en aquest camp posseeix l'hemeroteca més completa de Catalunya i és un dels centres documentals més importants d'Europa, juntament amb l'Institut Internacional d'Història Social d'Amsterdam (IISG).

A la Biblioteca es troben els manuscrits únics de les actes, circulars, comunicacions i correspondència del I Consejo Federal de la Región Española de la Asociación Internacional de Trabajadores (dels pocs fons de la Primera Internacional que es conserven al món). Aquesta documentació es troba tractada com a monografia i catalogada en un registre de manuscrits. A data de 31 de desembre de 2010 podíem parlar d'uns 593 volums de manuscrits i documents.

També trobem capçaleres tan importants de premsa obrera i anarquista del segle XIX com *El Productor* (1887-1893), *La Tramontana* (Barcelona, 1881-1896), *La Federación igualadina* (Igualada, 1883-1884), *La Anarquía* (Madrid, 1890-1893), *La Federación*

(Barcelona, 1869-1874) o *Acràcia* (Barcelona, 1886-1888), algunes d'elles a més, només es poden localitzar a la Biblioteca Pública Arús.

Pel que fa referència a aquest punt, existeix un catàleg imprès de revistes elaborat l'any 1985 que conté les publicacions periòdiques (diaris, revistes, butlletins, circulars, àdhuc alguns almanacs, calendaris, etc., excloses les col·leccions o sèries) que constaven en aquell moment als catàlegs de la Biblioteca, ja sigui perquè formaven part del fons històric, ja sigui procedents dels donatius incorporats fins aquell moment.

El fet que la BPA anés adreçada als treballadors, en una època en què el moviment obrer experimentava un gran desenvolupament a Barcelona, i l'impacte que va produir l'obertura d'una institució d'aquesta naturalesa, va atreure cap a la Biblioteca tot tipus de documentació sobre temes socials i polítics.

La Biblioteca també compta amb la cessió de determinats fons personals de persones relacionades amb el moviment llibertari entre els que destaquem els següents:

-Diego Abad de Santillán: 9 UI amb unes dates extremes que van entre els anys 1936 i 1979 amb tota la documentació inventariada.

-Marià Casasús: 2 UI amb documentació no inventariada.

-Felipe Alaiz: 1 UI amb documentació no inventariada.

-Hermós Plaja: 40 UI amb documentació no inventariada però classificada en carpetes amb un sumari de cada una d'elles.

-Ildefonso González: 4 UI amb documentació no inventariada.

-Rafael Henares: 4 UI amb documentació no inventariada però parcialment registrada.

-Agustí Roa: 6 UI amb documentació no inventariada.

Hem de destacar que el fet que la Biblioteca tanqués al públic el 1939 i no tornés a obrir fins a l'any 1967 va permetre que es deslliurés de les purgues del franquisme i que el seu fons hagi arribat fins als nostres dies gairebé intacte.

Actualment (setembre de 2012), el fons es pot consultar a través d'Internet mitjançant un catàleg i s'està acabant la reconversió del catàleg manual de fitxes i avaluant l'adquisició d'un catàleg local automatitzat.

Arribats a aquest punt, hauríem de fer esment que com el seu nom indica, la BPA custodia sobretot llibres, així com revistes, diaris, publicacions periòdiques i butlletins. El gruix de documentació d'arxiu és molt petita (si bé, no gens menyspreable), en comparació amb la bibliogràfica o hemerogràfica. A data de 31 de desembre de 2010

el volum de llibres i fulletons relacionats amb el moviment llibertari era de 71020 i 81 llibres més en format electrònic.

A dia d'avui hi ha poc material arxivístic inventariat i el que falta està ordenat en capsos tal i com ho van entregar els/las donants/es. La política arxivística o de recuperació de la informació seguida per l'organització és que es contracta una persona específicament per a fer aquestes tasques i de vegades el material es tracta com si fos una monografia o un material no llibre. Els instruments de descripció disponibles pel material arxivístic són una base de dades, però quan es tracta com si fos una monografia o un material no llibre s'utilitzen els habituals de la biblioteca: ISBD i regles angloamericanes de catalogació.

3.5 Universitat de Barcelona- CRAI Biblioteca Pavelló de la República

Adreça: Av/ Cardenal Vida i Barraquer, 34-36. 08035-Barcelona

Tel: (93) 428 54 57 / 427 93 71

Pàgina web: <http://www.bib.ub.edu/biblioteques/pavello-republica/>

Horari: de dilluns a divendres de 8 a 20 hores

Considerada com a un dels arxius- biblioteca més importants del món sobre la Segona República, la Guerra Civil, l'Exili, el Franquisme i la Transició, l'Arxiu del Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació (CRAI) Biblioteca Pavelló de la República està integrat per les col·leccions del Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI), de la Fundació Figueres i, a partir de 1996, pel material que es va incorporant a través del CRAI. Es tracta de documentació original cedida a la Biblioteca del Pavelló per partits polítics, organitzacions obreres i sindicals, entitats socials, institucions i particulars. Cal remarcar que tot i contenir molta documentació referida al moviment obrer hi predomina la documentació relacionada amb el món socialista i comunista més que no pas aquella relacionada amb el moviment llibertari. No obstant això, la quantitat custodiada en aquesta matèria no és gens menyspreable.

En referència a l'àmbit d'estudi d'aquest treball, dins dels seus fons documentals custodien documentació textual, audiovisual, sonora, fotografia i cartells.

Destaquem molta documentació de la CNT-AIT dins de la col·lecció de documents dels partits polítics on trobem informes, actes de reunió i documents diversos de la CNT-AIT amb unes dates extremes que van de l'any 1972 fins al 1980.

D'altra banda, també trobem el fons del Movimiento Ibérico de Liberación (MIL) que fou cedit pels germans Ignasi i Jordi Solé Sugranyes l'any 2005. Compta amb documents interns, publicacions periòdiques, dossiers de premsa, correspondència, fotografies, etc, sobre les accions polítiques i armades d'aquesta organització llibertària i les seves relacions amb altres grups llibertaris (GARI, OLLA, etc.) durant els darrers anys del franquisme. És molt ric el material sobre la detenció, judici, condemna a mort i execució de Salvador Puig Antich i la solidaritat que va generar a Catalunya i a l'Estat espanyol, però sobretot a l'estranger, per part d'organismes com el Comité de Solidaridad con los presos del MIL, la Comisión de Solidaridad con los presos políticos y sociales de España de Frankfurt o el Comité de Soutien au MIL de França.

Lligat amb aquest darrer fons trobem dins els fons personals, el fons personal de Salvador Puig Antich, amb correspondència rebuda i/o escrita per Salvador Puig Antich, documents relacionats amb la seva detenció, judici i execució, poemes i documents dedicats a ell en forma de recull de premsa. Al Pavelló de la República també trobem d'altres fons personals com per exemple el d'Albert Pérez Baró que va ser cap del negociat de la Conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya durant la Guerra Civil i que va tenir un paper molt important en l'aplicació del programa de col·lectivitzacions; el de Francisco Ponzán Vidal, mestre llibertari aragonès exiliat l'any 1939 que va organitzar una xarxa d'informació contra els nazis i va formar part de la xarxa d'evasió Britànica Pat O'Leary fins que l'any 1944 fou detingut i assassinat per la Gestapo; el de Eduard Pons Prades, afiliat a la CNT des del 1937 i que el 1942 va entrar a formar part dels Grupos de Acción Antifascistas de la resistència espanyola a França i que acabada la Segona Guerra Mundial va col·laborar amb els maquis; o el de Carlos Manini, membre del MLE a França que va estar intern al camp de Gurs i posteriorment va col·laborar amb la resistència. També cal destacar el fons personal de l'historiador Josep Termes i Ardèvol (Barcelona, 1936- Barcelona, 2011), amb publicacions de diverses organitzacions polítiques, socials i culturals antifranquistes (destacant sobretot el món llibertari) i documents relacionats amb la seva activitat acadèmica, juntament amb recull de premsa i altres escrits.

Dins de la sèrie reculls de premsa, destaca la subsèrie de la FELLA (Federació d'Estudis Llibertaris i Anarcosindicalistes), amb retalls de premsa sobre l'organització interna, legislació i activitats (vagues, mobilitzacions, negociacions de convenis) de diverses organitzacions sindicals entre els anys 1977 i 1980, recopilats per aquesta organització i cedits al Pavelló de la República l'any 2005.

Dins de la col·lecció de documents històrics i pel que ens interessa en aquest treball trobem manifestos de la CNT-AIT adreçats als treballadors de Catalunya i documentació de la Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA).

A la col·lecció de documents de l'exili organitzada bàsicament a partir de la documentació recollida per Jordi Arquer (Bellcaire d'Urgell, 1907- Perpinyà, 1981), militant del POUM exiliat a França i cedida l'any 1982 per la seva dona, destaca la documentació relacionada amb el moviment llibertari a l'exili.

A la col·lecció de fulls volants que va de l'any 1939 fins als nostres dies, trobem gran quantitat de documentació clandestina a partir dels anys 60 entre la qual destaca la del sindicat CNT.

Existeix també un apartat de documentació que compta substancialment amb documentació de la CNT i de la UGT durant els anys 1936-1938 i del paper que van jugar aquests dos sindicats en el procés de col·lectivització industrial aplicat a Catalunya durant la Guerra Civil. El material procedeix de la documentació que encara es troba o es trobava a Salamanca i està fotocopiada.

Al tractar-se d'un centre que compta amb uns certs recursos, posseeixen una pàgina web des de la qual es pot consultar una descripció general del fons d'arxiu i de biblioteca i on també es poden trobar els diferents inventaris dels fons d'arxiu. A més a més, pel tema que ens ocupa, també existeixen una sèrie de col·leccions digitals (entre elles la de cartells del Pavelló de la República) que es poden consultar a través del repositori cooperatiu de la Memòria Digital de Catalunya¹². Tenint en compte que a través del catàleg digital es pot consultar tot el material bibliogràfic, de formats VHS, DVD i totes les publicacions periòdiques amb capacitat de cerques molt exhaustives.

A banda d'això, durant l'any 2012 els últims mesos també s'han anat incorporant a la pàgina web mostres del fons bibliogràfic i documental relacionats amb els diferents períodes històrics. Fins al moment només del període de la Guerra Civil i de l'Exili.

Pel que fa referència a les mesures de conservació que existeixen són les mínimes necessàries i es té consciència que se n'haurien d'establir de millors, però les mancances de pressupost i la impossibilitat de disposar de més espai per encabir adequadament els fons no els permet una millora en aquest aspecte. D'altra banda, la política arxivística i de recuperació de la informació seguida per l'organització és la pròpia de les biblioteques del CRAI de la UB.

¹² <http://mdc1.cbuc.cat/>.

3.6 Fundació d'Estudis Llibertaris i Anarcosindicalistes (FELLA)

Adreça: C/ Joaquim Costa, 34. 08001-Barcelona

Tel: (93) 318 88 34

Pàgina web: <http://www.nodo50.org/fella/>

Email: fella@nodo50.org

Horari: dijous de 18 a 21 hores

Mentre que la Fundació Salvador Seguí ha quedat vinculada a la corrent de la CGT, la FELLA ha quedat lligada a la corrent CNT-AIT després de la divisió que va experimentar la històrica CNT. Creada pels sindicats de la CNT de Catalunya al febrer de 1980 s'organitza bàsicament amb dos grans eixos: el manteniment de l'arxiu material i la difusió d'idees del pensament llibertari i anarcosindicalista. Pel tema que ens interessa, la FELLA es dedica a la recopilació de documents, periòdics, revistes, butlletins, cartells, llibres, adhesius, postals, octavetes, material filmat, etc. A més a més de material generat per la CNT, també s'arxiva material intercanviat amb altres entitats i material que procedeix de compra i donacions.

Pel que fa referència a la documentació estrictament d'arxiu, la documentació és la següent:

-Orgànica de la CNT de Catalunya a partir de l'any 1975 i fins al 2012. Documentació en fase de classificació i que ocupa aproximadament unes 250 UI.

-Documentació relacionada amb diversos temes entre els quals destaquen l'okupació, els ateneus, els grups anarquistes i els grups anticapitalistes entre els anys 1976 i el 2012. Amb un volum aproximat de 40 UI.

-També existeixen 5 UI relacionades amb temes de presons entre els anys 1936 i 1939.

-Documentació de la CNT a l'exili amb un volum aproximat de 10 UI i que abraça el període comprés entre els anys 1939 i 1975.

Entre tota aquesta documentació en trobem de textual, audiovisual, sonora, fotogràfica i de cartells.

A més a més, compta amb una biblioteca amb més de 2.000 títols, majoritàriament de temes socials i en gran part catalogats i informatitzats. També amb una hemeroteca

amb més de 2.000 capçaleres llibertàries a partir de l'any 1976 i fins al 2012, en gran part catalogades.

Per tal de donar a conèixer l'estat del fons documental de la FELLA es publica un butlletí anomenat *Quaderns d'arxiu*. Fins a l'any 2012 n'han aparegut 3 números: el primer és un catàleg de publicacions, el segon un de llibres i el tercer una ampliació del catàleg de publicacions.

Des de la fundació es deixa molt clar que es tracta de dues persones que s'encarreguen de recopilar tota aquesta documentació de forma totalment voluntària per tal de preservar una sèrie de materials que d'altra forma ningú conservaria. No són ni arxivers ni documentalistes. Coherentment amb aquests paràmetres, intenten fer una primera classificació i després una catalogació però a criteri propi i sense seguir cap paràmetre arxivístic establert. Compten amb fitxes per ordre alfabètic tant de llibres i fullets com de publicacions.

A la pàgina web hi ha penjats quatre fitxers (en versió word i en versió pdf) amb els següents títols: catàleg de publicacions llibertàries a Espanya, a la FELLA (1976-2010), premsa llibertaria i anarcosindicalista internacional existent a la FELLA, catàleg de premsa llibertària i anarcosindicalista a Espanya (1976-2005) i una bibliografia de l'anarquisme a Espanya entre 1869 i 1939.

3.7 Centre de Documentació Històrico-Social (CDHS)/ Ateneu Enciclopèdic Popular

Adreça: Passeig de Sant Joan, 26, 1r 1^a. 08010-Barcelona

Tel: (93) 265 05 81

Pàgina web: <http://www.ateneuenciclopedicpopular.org/>

Email: aenciclopedic@yahoo.es

Horari: dilluns, dimecres i dijous de 18 a 21 hores

Amb 110 anys d'història, es tracta d'una de les institucions fonamentals de la societat civil catalana i un dels arxius més importants sobre el moviment obrer, el món llibertari i sobre moviments socials que existeixen (amb el permís de l'IISG d'Amsterdam i, potser, el Centre International de Recherches sur l'Anarchisme (CIRA) de Lausanne en temes estrictament d'anarquisme).

La major part dels arxius i la biblioteca de l'Ateneu es van perdre arran de la crema de la seu per part de les tropes franquistes d'ocupació al 1939 quan fou el primer local no institucional on van entrar les tropes. Aquella documentació que es va salvar, va anar a parar a Salamanca. Fou legalitzat de nou l'any 1980 i començà la seva segona etapa. Aquí caldria remarcar que encara a dia d'avui no li ha estat restituït el patrimoni espoliat. Amb el saqueig per part de les tropes franquistes i amb la requisa dels seus locals, encara no s'ha fet cap moviment per part de cap partit polític per restaurar/retornar aquests béns, cosa que sí que s'ha fet amb d'altres entitats/centres de documentació socialistes, comunistes o catalanistes els quals sí que compten amb locals emprats i subvencionats per l'Administració.

L'any 1977 es va crear el Centre de Documentació Històrico-Social que pretenia reunir diversos arxius particulars, així com biblioteca i hemeroteca, en un sol local que servís alhora d'estudi, de trobada i de reunió. El CDHS va rebre aviat el recolzament de militants de l'exili confederal que ajudaran a fer créixer el fons documental. També és important el paper d'Abel Paz i Cipriano Damiano per introduir el Centre en els ambients llibertaris i confederals de l'interior.¹³

¹³ AISA, Ferran. *Una història de Barcelona. Ateneu Enciclopèdic Popular (1902-1999)*. Barcelona: Llallevir SL/Virus editorial, 2000. p. 462.

Com ja hem dit, es tracta d'un dels arxius més importants sobre el moviment obrer dels segles XIX i XX a Catalunya. A nivell de documentació d'arxiu i relacionada amb el món llibertari trobem les següents agrupacions amb documentació textual, audiovisual, sonora, fotogràfica i de cartells.

-Documentació orgànica de la CNT entre els anys 1936 i 1999 amb un volum d'unes 100 UI, aproximadament.

-Documentació d'ateneus llibertaris entre els anys 1976 i 1985 amb un volum d'unes 10 UI.

-Documentació del període de la Guerra Civil entre els anys 1936 i 1939 amb unes 40 UI.

-Documentació de grups antimilitaristes entre els anys 1976 i 1985 amb unes 100 UI.

-Documentació de grups ecologistes entre els anys 1920 i 1939 amb unes 20 UI.

-Fons del MIL entre els anys 1969 i 1974 amb unes 20 UI.

-Donació d'Abel Paz amb documentació dels anys 1976-2012 amb unes 20 UI.

-Documentació relacionada amb Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna entre els anys 1902 i 1912 amb unes 10 UI.

A banda de la documentació estrictament d'arxiu, també custodien unes 3.500 capçaleres llibertàries de diaris, revistes i butlletins que van dels anys 1900 al 2012. A més de 25.000 llibres.

Moltes de les donacions provenen de l'exili llibertari i d'alguns homes d'esquerra republicana. Gent que des de l'exili o des de Catalunya, van anar recopilant tot de documents i d'objectes.

Pel que fa referència a possibles instruments de descripció disponibles a través de la pàgina web són consultables els topogràfics (una part) i al propi Ateneu en fitxes per ordre alfabètic (la resta) tant de llibres i fulletons com de publicacions.

El mes de febrer de 2012 es van produir dos robatoris de documentació a l'AEP¹⁴, que continua relegada a tenir un local sense cap tipus de mesures de seguretat per un arxiu de les seves característiques (actualment l'Ateneu té un conveni amb la

¹⁴ MONTANYÀ, Xavier. "Reivindicació de l'Ateneu Enciclopèdic". *Vilaweb*, 9 de febrer de 2012. <http://www.vilaweb.cat/mailobert/3981697/reivindicacio-lateneu-enciclopedic.html>, també DALMAU, Antoni. "Salvar un arxiu". *El Punt Avui*, 29 de juliol de 2012. http://www.elpuntavui.cat/noticia/article/7-vista/8-articles/509970-salvar-un-arxiu.html?piwik_campaign=autor&piwik_kwd=adalmaur&utm_source=rss&utm_medium=adalmaur&utm_campaign=autor.

Biblioteca Pública Arús i el CCCB de Barcelona, entitat que ocupa l'antiga seu on era l'Ateneu, que permet disposar de la seva seu social al local del Passeig de Sant Joan). La majoria dels materials que es van sostreure pertanyien al període de la Guerra Civil. Hi constaven cartells, postals, bitlles/vals de les col·lectivitats a tot Catalunya i també de la resta de l'Estat, monedes, medalles, insígnies, programes de cinema, carnets confederals, documents d'empreses col·lectivitzades i també documentació de Mujeres Libres. D'altres períodes del segle passat destaquen materials d'entitats llibertaries i de grups polítics dels anys 20 i 30, així com de la clandestinitat, col·leccions de bitllets de tramvies antics, postals antigues de personatges com Ferrer i Guardia, Bakunin, Kropotkin, etc.¹⁵

Arribats a aquest punt seria interessant remarcar que no hi ha hagut cap tipus d'interès per part de les administracions (ni per part de l'Ajuntament ni tampoc per part de la Generalitat) de cedir un local amb condicions a l'Ateneu. Bàsicament perquè la documentació que custodia no deixa de representar una certa memòria "incòmode" per a determinats sectors socials. Tot això, malgrat que des de l'any 2011 hi ha signat un protocol entre l'Ateneu i l'Ajuntament de Barcelona per tal de cedir-los en els propers dos anys un local que oferirà les condicions necessàries perquè aquest pugui desenvolupar en condicions adequades les seves activitats tant ateneístiques (conferències, debats, recitals, exposicions, documentals, etc.) com arxivístiques i de consulta pública.¹⁶

Aquest fet comporta un col·lapse en qüestió d'espai que ha provocat que en els darrers mesos del 2012 s'hagin hagut de rebutjar algunes donacions importants de destacats anarquistes.

Per finalitzar, remarcar que aquí també, el treball és dut a terme per quatre persones de forma totalment voluntària que no són ni arxivers ni documentalistes. Dit això, primer es fa una classificació de la documentació i després una catalogació, però sense seguir cap tipus de criteri arxivístic professional.

¹⁵ SANZ, Carles. "Robo en el Ateneu Enciclopèdic Popular". *Solidaridad Obrera*, número 348, març de 2012. http://www.ateneuenciclopedicpopular.org/IMG/jpg/soli_348-2.jpg, també LÓPEZ, Helena. "Robatori en una institució centenària amb dificultats". *El Periódico*, 4 de febrer de 2012. http://www.ateneuenciclopedicpopular.org/IMG/jpg/el_periodico_4_de_febrer_-1.jpg.

¹⁶ Protocol de col·laboració entre l'Ajuntament de Barcelona i l'Ateneu Enciclopèdic Popular per a la cessió d'ús d'un local, 13 de maig de 2011. <http://www.ateneuenciclopedicpopular.org/IMG/pdf/protocolo.pdf>.

3.8 Biblioteca de Catalunya

Adreça: Carrer de l'Hospital, 56. 08001-Barcelona

Tel: (93) 270 27 30

Pàgina web: <http://www.bnc.cat/>

Email: bustia@bcn.cat

Horari: de dilluns a divendres de 9 a 20 hores i dissabtes de 9 a 14 hores (la sol·licitud de documentació és fins a una hora abans del tancament).

Si bé la Biblioteca de Catalunya no s'ha caracteritzat mai per aplegar documentació centrada en el moviment llibertari, si que hem de fer esment d'alguna documentació localitzada referent a aquesta temàtica.

En primer lloc, cal destacar la donació que va fer el gener de 2011 Federico Arcos del seu fons documental que inclou moltes revistes i altres documents sobre el moviment llibertari. Lamentablement, encara no és consultable a dia d'avui i no se sap quan serà totalment accessible. El fons està constituït per uns 10.000 documents de tot tipus: llibres, fotografies, publicacions seriades, mecanoscrits, cartells, fullets, retalls de premsa, vídeos, etc; en diversos idiomes i amb un espectre territorial amplíssim. Un 50% del mateix són llibres i un 20% revistes; el 30% restant són documents de tot tipus, amb especial importància de manuscrits i anotacions. La temàtica, anarquista i llibertaria gairebé en la seva totalitat, es pot dividir en dos grans blocs: abans i després de 1950.¹⁷

En segon lloc, dins de la secció de manuscrits de la biblioteca trobem dos donatius de manuscrits dels fills de Pere Corominas sobre el procés de Montjuïc contra els grups anarquistes de Barcelona de finals del XIX i principis del XX.

D'altra banda, al fons històric de l'arxiu hi ha 1 capsa amb 4 carpetes sobre anarquisme (bàsicament es tracta de fullets i premsa). També existeix a la biblioteca un recull de "fulls polítics" que aplega tríptics, pamflets, propaganda política i octavetes que inclou el tema llibertari.

¹⁷ ZAPATA, Javier i VILLANUEVA, Gabriel. " El fons documental de Federico Arcos retorna a Catalunya", *Ateneu Llibertari Estel Negre*, 20 d'abril de 2010. <http://estelnegre.balearweb.net/post/85640>.

Finalment, la biblioteca també disposa de nombroses revistes d'aquesta temàtica que poden ser localitzades a través del catàleg en línia.¹⁸

3.9 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona/ Arxiu Fotogràfic de Barcelona

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)

Adreça: C/ Santa Llúcia, 1, baixos. 08002- Barcelona

Tel: (93) 256 22 55

Pàgina web: <http://w110.bcn.cat/portal/site/ArxiuHistoric>

Email: arxiuhistoric@bcn.cat

Horari: la sala de consulta general està oberta de dilluns a divendres de 9 a 20.45 i els dissabtes de 9 a 13 hores. La sala de consulta de gràfics està oberta dimarts, dimecres i dijous de 9 a 13.30 hores i la de fons orals de dilluns a divendres de 9 a 14 hores.

Com és sabut, el moviment anarquista espanyol va ser un moviment de pocs valors intel·lectuals, no obstant això, va editar més publicacions -revistes, periòdics, fulletons, llibres, butlletins, etc.- que el socialisme, per exemple, tot i disposar de menys mitjans econòmics.

La publicació de més llarga durada i més important va ser el periòdic *Solidaridad Obrera*, primer setmanari i després diari que va aparèixer a Barcelona fins el 1939; entre les revistes, la més important va ser *La Revista Blanca*, que publicà Joan Montseny primer a Madrid i, a partir de 1923, a Barcelona. L'etapa de Barcelona va estar formada per la publicació de 388 números entre l'1 de juny de 1923 i el 15 d'agost de 1936.

A l'AHCB és destacable la col·lecció de premsa clandestina i de l'exili, que consta d'un miler de títols publicats entre els anys 1939 1977 per partits polítics, sindicats i organitzacions diverses. A través del catàleg de biblioteca i hemeroteca es poden consultar totes les publicacions existents.

¹⁸ <http://cataleg.bnc.cat/>.

Pel que fa referència al material estrictament d'arxiu, cal destacar una sèrie de fons orals on es poden trobar entrevistes amb membres del moviment llibertari. També existeix una sèrie de "fulls volanders" on es poden trobar octavetes relacionades amb el món llibertari.

Arxiu Fotogràfic de Barcelona (AFB)

Adreça: Plaça de Pons i Clerch, 2, 2ª planta. 08003- Barcelona

Tel: (93) 256 34 20

Pàgina web: www.bcn.cat/arxiufotografic

Email: arxiufotografic@bcn.cat

Horari: accés amb cita prèvia. De dilluns a divendres de 9 a 14 hores i dimecres i dijous de 16 a 18 hores. Horari d'estiu del 24 de juny al 24 de setembre, tardes tancat.

A l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona es conserva una part del fons de la CNT-FAI.

El fons recull 166 fotografies dels fotògrafs Badosa, Centelles, Vidal, Marco, Pérez de Rozas, Keystone Press i d'altres que mostren aspectes de la Guerra Civil, com ara els treballs d'organització i propaganda, la sanitat, l'educació, la preparació i sortida cap al front des de Barcelona i els esdeveniments en altres fronts. La major part d'aquestes fotografies es van utilitzar per a la publicació *CNT-FAI, 19 julio 1936- España*.

El conjunt presenta afectacions generalitzades: erosions per manipulació i suports secundaris retallats.

Es desconeix com el fons va arribar a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Dues de les fotografies porten el segell de tinta de l'Oficina de Informació CNT-FAI. Secció Gràfica. Barcelona.

La primera intervenció documentada sobre les fotografies va consistir en l'enregistrament dels documents en els llibres de registre de positius de la Secció de Fotografia de l'Arxiu Històric de la Ciutat. Posteriorment les fotografies es van guardar a la reserva. Pel que fa a la intervenció preventiva, l'any 2004 es van protegir 74 còpies amb fundes. Entre l'any 2000 i el 2005 es va fer la guia- inventari dels fons i les col·leccions de l'Arxiu Fotogràfic, que inclou el tractament del Fons *CNT-FAI, 19 de julio 1936- España*.

3.10 Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo

Adreça: C/ Pañuelas, 41. 28005-Madrid

Tel: (91) 473 82 48

Pàgina web: <http://fal.cnt.es/>

Email: fal@cnt.es

Horari: de dilluns a dissabte de 10 a 13 hores. Juliol i agost de dilluns a divendres de 10 a 13:30 hores.

Des de l'any 1980 diversos col·lectius van començar a recopilar els documents del moviment llibertari que estaven dispersos per diferents llocs per passar seguidament a donar cos legal a la Fundació Anselmo Lorenzo (FAL) instaurada a Madrid l'any 1987, com a fundació cultural i històrica de la CNT-AIT i amb el propòsit de posar en ordre la seva història i poder donar a conèixer a investigadors/es, historiadors/es i curiosos/es allò que va significar el moviment llibertari en la història de l'Estat espanyol. Però no va ser fins a l'any 1990 quan la FAL va començar a tenir una activitat regular i un funcionament òptim.

El funcionament de la FAL està regulat pel Congrés i el Ple Nacional de Regionals de la CNT. En ells s'elegeix el president de la FAL, que després constitueix una Junta que vetlla pel treball diari de l'entitat cultural. La Junta de la FAL està formada pel president, un representat del Secretariat Permanent del Comitè Nacional de la CNT, un tresorer i tres vocals. Juntament amb ells, existeixen militants de la CNT que es presten a treball voluntari per cobrir les necessitats de la FAL. Igualment, de dilluns a dissabte, hi ha dues persones, professionals dels arxius i coneixedores de la història del moviment llibertari, que desenvolupen una feina diària de catalogació, atenció al públic, assessorament històric, etc.

La FAL es nodreix de les aportacions econòmiques de la CNT. Una part de la quota al sindicat va destinada a la FAL. Igualment, la FAL té socis, que paguen una quota anual i una opció mensual. La venda de llibres serveix també per a sufragar la institució, així com aportacions voluntàries.

Una de les prioritats de la CNT exposada en el seu VIII Congrés de Granada (1995) va ser la de recuperar la memòria històrica de l'anarquisme espanyol i, la principal forma de la CNT de treballar en aquest camp era el de desenvolupar aquest projecte a través

de la FAL. Entre les activitats principals d'aquesta fundació trobem precisament la del manteniment, catalogació i oferiment al públic dels fons històrics de la CNT.

La FAL és dipositaria de diversos fons documentals que a mesura que han anat ingressant en els seus dipòsits han anat conformant una unitat de la qual és dipositaria la FAL com a arxiu històric de la CNT.

Arxiu d'Amsterdam

Aquesta part ja ha estat abastament explicada quan s'ha tractat la documentació de l'IISG, només recordar que el 19 de febrer de 1981 es va arribar a un acord entre les parts pel qual es reconeixia la propietat de la documentació a la CNT. Igualment els originals es quedaven a Amsterdam fent-se una microfilmació d'aquests i entregant una còpia a la CNT. Tot i així, la divisió de la CNT va provocar un retard en el lliurament d'aquests microfilms. L'escissió de la CNT va fer que l'IISG no entregués les còpies fins que no s'estipulés qui era l'hereva de la històrica CNT, tenint en compte que les dues branques se'n denominaven com a tal. Provisionalment, l'IISG va entregar 40 microfilms a les dues organitzacions. Quan la sentència judicial al 1987 va donar definitivament les sigles a la històrica CNT-AIT es va procedir a entregar la resta dels microfilms. Al 1994 es va tancar un nou contracte de custòdia entre la CNT i l'IISG.

Són un total de 367 microfilms, que són els únics consultables. L'IISG té aquests microfilms i també els originals. A l'Estat espanyol es poden consultar les còpies de tots ells a la FAL.

Materials filmogràfics

Durant la Guerra Civil, tant la CNT com la FAI van desenvolupar una indústria cinematogràfica que les va dur a produir nombrosos documentals i pel·lícules de gran valor històric. Moltes d'aquestes pel·lícules es van conservar a la Filmoteca Espanyola després de la Guerra Civil. Amb la mort de Franco, una de les reivindicacions de la CNT i de la FAI va ser el reconeixement de la propietat d'aquestes pel·lícules als seus productors. Al 1982, sent ministre de cultura Jorge Semprún, es va arribar a un acord entre la CNT, la FAI i la Filmoteca. Per aquest acord es reconeixia la propietat de les pel·lícules a la CNT i a la FAI però la Filmoteca va conservar els originals, facilitant-ne una còpia a les dues organitzacions. Pel mateix acord s'establia que en cas d'aparèixer o recuperar alguna de les pel·lícules del període, es dipositarien a la Filmoteca però una còpia la tindria sempre la CNT i la FAI. En cas que alguna persona vulgui utilitzar imatges d'aquestes pel·lícules ha de demanar un permís que gestiona el Comitè Nacional de la CNT o el Comitè Peninsular de la FAI. Aquest acord tancat

entre el Ministeri de Cultura i la CNT i la FAI és únic. Les organitzacions llibertàries espanyoles van ser les úniques que van reivindicar el patrimoni filmogràfic. Altres organitzacions que van tenir produccions cinematogràfiques, com el Partit Comunista o Izquierda Republicana, no ho van fer, si bé les seves pel·lícules es poden consultar també a la Filmoteca. Així doncs, a la FAL hi ha una còpia en DVD de totes aquestes pel·lícules, però la utilització de les imatges i la gestió de les mateixes es fa directament a la Filmoteca, ja que la qualitat de les imatges en l'original és molt millor.

Materials fotogràfics

Es tracta d'una de les parts més riques de l'arxiu de la CNT, formada per diferents parts establertes a partir d'un ordre cronològic:

Guerra Civil: col·lecció d'unes 2000 fotografies realitzades durant aquesta època a diferents llocs de la geografia de les zones republicanes. Està realitzada per les Oficines de Propaganda de la CNT-FAI. Són fotografies d'un gran valor, doncs hi ha retrats de militants llibertaris, escenes de guerra i de la reraguarda, fotografies d'escoles, d'empreses col·lectivitzades, de manifestacions, de menjadors populars, de teatres, de cinemes, de la vida quotidiana, etc. Hi ha fotografies de Madrid, Barcelona, Aragó, València, Bilbao, Santander, etc. També hi ha algunes fotografies anteriors a la Guerra Civil. Existeix també un petit bloc de fotografies del bàndol rebel, amb desfílades per les zones ocupades. Tota aquesta documentació es pot consultar per Internet, a la pàgina web de la FAL. Els originals es conserven a la FAL i també hi ha una còpia digitalitzada a l'IISG i a la mateixa FAL, ja que aquestes fotografies formen part del fons de l'arxiu que la CNT va dipositar a Amsterdam i que va ser reintegrat després de les negociacions.

Exili: moltes de les fotografies procedeixen de França. El bloc de fotografies de Toulouse i París és el més ampli. Fotografies de mítings, conferències, manifestacions, concentracions, etc. Molts dels destacats militants a l'exili, com Frederica Montseny o Germinal Esgleas, es veuen fotografiats. Actualment s'està classificant i catalogant i es preveu que creixi en un futur ja que sindicats de l'exili i particulars encara en fan arribar fotografies.

Transició: conté documentació de diversa procedència i bastant rica. Es conserven fotografies dels famosos mítings de San Sebastián de los Reyes de març de 1977 o el multitudinari de Montjuïc aquell mateix any. Hi ha també un gruix bastant important de fotografies dels diferents congressos de la CNT celebrats després de la mort de Franco. També existeixen fotografies de jornades llibertàries de diversos llocs de l'Estat espanyol i de manifestacions diverses. La procedència d'aquestes fotografies és

majoritàriament de fotògrafs que van realitzar aquests reportatges gràfics per premsa, dossiers o informes i que després els van dipositar a la FAL. Altres són de persones que voluntàriament feien aquestes fotografies i que amb el pas del temps també les han donat a la FAL. Aquesta part encara s'està inventariant i catalogant i, de la mateixa manera que la de l'exili, està oberta a què es vagi ampliant de cara a un futur.

Col·lecció Abel Paz: pseudònim de Diego Camacho, militant anarquista que va deixar molts llibres escrits sobre les seves vivències, que van passar part de la seva militància anarquista a Barcelona i que va patir la repressió franquista. És autor també d'una monumental obra sobre Durruti. Va ser un col·laborador habitual de la FAL i va deixar una important col·lecció documental a aquesta organització. Entre la documentació destaca una part dedicada a Durruti que es troba catalogada i que va servir per il·lustrar els llibres d'Abel Paz.

Fons de Mauro Bajatierra: es tracta de l'únic fons adquirit per compra. Gràcies a la col·laboració de moltes persones es va localitzar que aquest fons estava a la venda. Després d'unes negociacions amb el propietari de les fotografies es va decidir adquirir-lo. Està format per més d'un centenar de fotografies de tota la seva vida, entre elles les corresponents a la seva època com a corresponsal de guerra del diari *CNT*. Moltes d'elles pertanyen a l'àmbit personal amb la seva família. A tall d'anècdota cal destacar que les de la Guerra Civil estan tallades, potser degut al fet que les persones que apareixien juntament amb ell estaven vives en el moment en què la seva vida podia córrer perill.

Col·lecció de la AIT: entre les fotografies se'n troben algunes corresponents a congressos de l'Associació Internacional de Treballadors entre la dècada de 1980 i 1990. No estan catalogades i no en són gaires.

Hemeroteca

La procedència d'aquesta documentació és diversa. En primer lloc, ens trobem amb un cos important de periòdics històrics que pertanyen sobretot al període de la Segona República i de la Guerra Civil. N'existeixen alguns anteriors a aquest període però els exemplars són menors. En aquests casos es tracta de números saltejats d'alguns títols com *Solidaridad Obrera*, *La Revista Blanca* o *Tierra y Libertad*.

Del període de la Segona República hi ha col·leccions completes de *Solidaridad Obrera* de Barcelona, de *CNT* de Madrid i *La Tierra* de Madrid. Hi ha nombrosos exemplars de *La Revista Blanca* (en la seva segona època), *Estudios*, *Mujeres Libres*, etc. També periòdics d'altres tendències polítiques com *El Socialista*.

Del període de la Guerra Civil hi ha un important número de periòdics, molts d'ells col·leccions completes i la majoria digitalitzats. Molts d'aquests procedien de l'Arxiu Militar de Àvila i durant molt de temps van estar conservats a la Fundació Pablo Iglesias per després de negociacions entre ambdues parts, arribar a una devolució d'aquest material a la CNT. També cal destacar l'aportació que Severino Campos, històric militant llibertari, va realitzar a la FAL.

De l'exili confederal també s'han conservat nombrosos periòdics. Aquesta documentació prové de donacions efectuades des de l'exili per militants llibertaris o per sindicats de la CNT. Igualment, també es conserven revistes i periòdics d'altres organismes polítics i sindicats (sobretot del PSOE i de la UGT), tot i que en menor mesura.

Del període de la Transició i de l'arribada de la democràcia també es conserven nombroses revistes i periòdics. Al igual que en les èpoques anteriors, també d'altres tendències polítiques, inclús amb col·leccions completes.

Tota la premsa està catalogada en fitxes manuals, cada una de les quals té els anys i els números que té aquell títol. Actualment, s'està procedint a un blocatge d'aquesta catalogació a una base informàtica per a que sigui de més fàcil accés a través de la web la consulta d'aquests títols.

Altres fonts documentals

Documents recuperats de l'Arxiu Militar de Àvila: aquest arxiu contenia una sèrie de documents requisats a les organitzacions obreres, sobretot al PSOE, a la UGT, a la CNT i a la FAI. Juntament amb aquests documents es trobaven part dels òrgans de premsa dels que hem fet menció més amunt. A la dècada de 1980 i sent ministre de defensa Narcís Serra, es va procedir a la devolució d'aquesta documentació al PSOE,

que va custodiar els documents a la Fundació Pablo Iglesias. Ho va fer tant dels documents dels PSOE com dels del moviment llibertari. En la línia de la recuperació del patrimoni documental, la CNT va reclamar aquesta documentació davant del ministeri de defensa. Finalment, després d'una sèrie de negociacions entre la Fundació Pablo Iglesias, la CNT i la FAL, es va firmar un acord entre les parts el 23 de febrer de 2007, pel qual es feia entrega de la documentació i la premsa a la CNT, si bé la Fundació Pablo Iglesias mantenia una còpia d'aquesta documentació com a compensació al bon tractament documental que li havia donat durant aquells anys. A nivell documental ens trobem amb actes de constitució de sindicats de la CNT, (sobretot a la zona d'Aragó), actes, informes i correspondència de sindicats de la CNT i actes d'algunes col·lectivitats. Igualment, entre els documents es troba correspondència dels ministres anarquistes, sobretot de Frederica Montseny i Joan García Oliver.

Documentació de la Guerra Civil espanyola procedent de l'exili: entre la documentació que es recupera de l'exili existeixen una sèrie de documents originals de la Guerra Civil, sobretot que pertanyen a la última etapa de la guerra, normalment són informes militars i que donen dades sobre els conflictes apareguts amb els comunistes. Aquesta documentació està arxivada, però està pendent de ser inventariada. Relatiu també a la Guerra Civil existeixen diversos documents fotocopiats que o bé han estat donats des de l'exili o bé que han estat donats per historiadors/es que els han dipositat a la FAL.

Fons exili Londres: nombroses caixes formen aquest fons que pertany a la part de la CNT que es va establir a Londres. Documentació inventariada que conté nombrosa correspondència entre el Secretariat a Londres amb altres organismes de la CNT a diferents llocs. A destacar la correspondència que es va mantenir amb Mèxic. Abraça un període de temps molt ampli, pràcticament fins a la dècada de 1970. Aquest fons també conté alguns números de premsa. És un fons molt ric però que fins al moment ha estat poc explorat.

Fons exili França: aquest fons té diverses procedències, encara que l'òrgan productor comú és la CNT de França. El 8 de març de 2008 es va firmar un acord entre el Comitè Regional de la Regional Exterior de la CNT i el CIR de la FAI (que actuen com a comissió d'arxius CNT-FAI) i la Fundació Anselmo Lorenzo, pel qual els primers passarien còpia de tots els documents generats a l'exili confederal i anarquista per la FAL. A la mort de Franco, la CNT de l'exterior es va constituir com a Regional Exterior. En els últims anys s'han anat dipositat fons de l'exili a la FAL. Aquests documents

estan perfectament enquadernats per dates i s'està treballant en un inventari exhaustiu de tot el material que conté.

Documentació de la Fundació Sebastià Faure: a l'inici de la dècada del 2000 es van dipositar a la FAL els materials provinents de la Fundació Sebastià Faure de França. Després de la dissolució d'aquesta, el CIRA de Lausanne va dipositar a la FAL una gran quantitat de documents, llibres, periòdics, revistes i pel·lícules que formaven un ric fons de la fundació desapareguda. Aquest fons està inventariat però encara no s'ha procedit a la catalogació. Són un total de 400 caixes.

Documentació de la Transició i del sistema democràtic (documentació orgànica de la CNT a dia d'avui): aquesta és una part encara oberta a la FAL i que, degut a la proximitat de les dates la seva consulta està molt subjecte a la normativa d'arxius que impedeix l'accés a alguns d'aquests documents. El Comitè Nacional de la CNT, els diferents comitès regionals, les federacions locals i els sindicats, van dipositant la seva documentació aquí. En el cas del Comitè Nacional, a mesura que es van acabant els seus períodes de gestió, van depositant tota la documentació generada. El fons de la Transició és monumental, comptant amb documentació sobre la legalització, dels primers plens regionals i nacionals i de les importants actes dels congressos V i VI, que van desembocar en la escissió de la CNT. També es conserva una part de la documentació de l'escissió i del litigi que va sorgir entre les dues parts.

Col·lecció de cartells: la majoria d'ells pertanyen al període de la Transició i de la democràcia. Hi ha cartells de conflictes laborals, del Primer de Maig, de manifestacions de tot tipus, de defensa de la dona, d'ecologisme, d'antimilitarisme, etc. Tots ells perfectament catalogats. Molts d'ells també estan digitalitzats per a poder-ne fer una millor consulta. Entre ells també destaca una cinquantena de cartells de la Guerra Civil (alguns originals i altres en format digital). Aquests cartells formaven part del bloc de documentació que procedia de l'Arxiu Militar d'Àvila.

En aquesta mateixa línia també hi ha un important bloc d'adhesius que ha anat generant el moviment llibertari des de la mort de Franco.

De la mateixa manera, també existeixen cartells i adhesius d'altres grups polítics i organitzacions, encara que en menor mesura.

Materials sonors: es tracta bàsicament de mítings i conferències gravades en suport sonor. També entrevistes que s'ha realitzat a antics militants llibertaris. Aquests materials els gestiona el mateix grup de treball que s'encarrega de la filmoteca. Són documents inventariats i que actualment s'està intentant passar a format DVD i CD degut a que molts d'aquests estan en suports de fàcil deteriorament.

Altres materials especials: entre ells trobem carnets confederals del període republicà i de la Guerra Civil, segells, bons de les col·lectivitacions agràries i industrials, diferents carnets del SIA, bons d'ajuda, segells de la clandestinitat i de l'exili.

Altres materials no específicament de moviments de l'Estat espanyol: la FAL també té documentació d'altres moviments llibertaris del món. Documentació de la FORA, de SAC, de la USI, de la CNT francesa, etc.

A banda de tot allò que hem descrit fins ara, la FAL també té una gran biblioteca amb més de 7.000 títols catalogats i més de 2.000 que encara resten per catalogar. No només parlem d'obres històriques sinó també recents i actuals sobre anarquisme. La FAL s'encarrega de recopilar tot llibre que surti sobre temàtica llibertària i, per extensió, obrera. L'origen de la biblioteca són les donacions que particulars, sindicats o altres fundacions van fer a la FAL o bé mitjançant la recerca i compra d'exemplars que es troben en llibreries velles.

Les fonts documentals es poden consultar a la pàgina web per ordre alfabètic del títol, així com podent-los ordenar per any i per tipus de material. La informació es pot filtrar amb l'objectiu de llistar només els continguts que compleixin una determinada condició, per exemple un autor determinat o un any concret.

Finalment, cal recordar que es té reclamat davant del ministeri de cultura la titularitat del documents llibertaris que encara es troben a Salamanca. La intenció és el reconeixement de la propietat dels documents que pertanyen al moviment llibertari (CNT, FAI, Joventuts Llibertàries, Mujeres Libres, SIA i Partit Sindicalista) i que la FAL en pugui tenir una microfilmació o digitalització per tal de tenir-ne còpia.

3.11 Centre Internacional de Recherches sur l'Anarchisme (CIRA)

Adreça: Avenue de Beaumont, 24. CH-1012 Lausanne (Suïssa)

Tel: sense telèfon (contactar via email)

Pàgina web: <http://www.cira.ch/home>

Email: cira@plusloin.org

Horari: de dimarts a divendres de 16 a 19 hores.

Fundat a Ginebra l'any 1957 es tracta d'un dels centres més importants que custodia documentació en tots els idiomes sobre el moviment anarquista, la seva història i les seves idees. Pel que fa referència a la documentació d'arxiu, conté alguns arxius personals, de grups i d'organitzacions i documents de tipus iconogràfic.

El centre s'ha constituït a través de la donació d'activistes, editors i de grups o organitzacions anarquistes. No s'ha comprat cap document i es manté a través de l'ajuda de voluntaris i voluntàries.

Dintre dels límits que ens ocupen en aquest treball, cal destacar el fons del Moviment Llibertari Espanyol a l'exili (MLE) amb unes dates extremes que van de l'any 1949 al 1970, amb actes, informes, circulars, etc. D'aquesta documentació existeix un inventari poc detallat.

D'altra banda, també trobem l'arxiu personal d'Higinio Noja Ruiz, amb còpies de manuscrits autobiogràfics i dossiers diversos.

Finalment, hi trobem tot un seguit de cartells de l'època de la Guerra Civil entre els anys 1936 i 1937.

4 ALTRES CENTRES DE DOCUMENTACIÓ VINCULATS AL MOVIMENT

LLIBERTARI

4.1 Centre d'Estudis Josep Ester Borràs (Berga)

El centre d'Estudis Josep Ester Borràs és un centre de recerca, documentació i difusió historicosocial de Berga. Des del centre es du a terme una tasca de recopilació de tot tipus de documentació i materials referents a la història social i, sobretot, del moviment obrer i del món llibertari d'arreu i, en especial, de l'Alt Llobregat (Berguedà i nord del Bages). Igualment, s'afavoreixen diverses iniciatives locals antiautoritàries per a la transformació social.

El centre es va crear l'any 1986, però no va ser fins al 1998 quan nodrit de gent nova va iniciar una etapa de gran activitat, accelerada amb l'entrada de nous membres a l'any 2000. Des de la primera xerrada al maig de 1998 sobre els Fets de Fígols i fins a l'actualitat, el centre ha portat a terme una intensa activitat de recerca, difusió i agitació cultural.

El centre disposa de la biblioteca i d'alguns documents de Josep Ester Borràs (entre aquesta documentació hi trobem poquíssima que sigui estrictament d'arxiu) cedits per Odette Ester el 2001.

L'any 2001 es va inaugurar la seu social, compartida aleshores amb l'Associació Cultural Columna Terra i Llibertat. Dos anys més tard, l'esmentada associació passava a ocupar el local del costat del centre donant lloc a l'Ateneu Anarquista Columna Terra i Llibertat. En aquest local es troba la biblioteca, l'hemeroteca i l'arxiu. També hi ha una distribuïdora de material on es pot trobar des de discos i samarretes fins a centenars de llibres.

Al Catàleg Col·lectiu de la Xarxa de Biblioteques Socials és on es cataloguen els documents.

4.2 Centre de Documentació Antiautoritari i Llibertari (CEDALL) (Badalona)

Va ser creat com un centre de documentació per a la difusió de la memòria històrica antiautoritària i llibertaria dels processos històrics esdevinguts a l'Estat espanyol al llarg del segle XX. Desenvolupant aquesta proposta general d'intencions, han volgut iniciar el seu camp d'investigació i documentació històrica donant prioritat a dues èpoques cronològiques diferents que van considerar que han estat poc analitzades fins al moment present. La primera d'elles té un recorregut d'àmbit estatal i es refereix als processos antiautoritaris i llibertaris que es van desenvolupar durant l'última fase del

franquisme i la seva posterior transformació en l'anomenada Transició. Sobre aquest període (1970-1980) intenten donar una base documental suficient i àmplia que sigui capaç d'expressar tant la importància com la diversitat dels processos polítics, sindicals, socials i culturals en els que "l'empremta llibertària" es va deixar sentir amb força i innovació creativa.

La segona temàtica que els agrupa és d'origen més local i té a veure amb els orígens del moviment obrer d'arrel sindical llibertària a la ciutat de Badalona. El seu recorregut històric se situa fonamentalment en els inicis del segle XX i acaba amb la derrota al 1939 de les forces republicanes en general i, la llibertària en particular. És un treball de major especialització, que interrelaciona la història obrera local de Badalona amb la història general del moviment obrer en l'àmbit de Catalunya i de l'Estat espanyol i del que la CNT va ser el resultat de la major força d'aquesta convergència sindical llibertària.

CEDALL com a col·lectiu intenta sumar-se i potenciar tots aquells esforços que vagin encaminats a la dinamització cultural crítica tant en l'àmbit de la ciutat de Badalona, com en d'altres àmbits geogràfics i culturals de major amplitud sempre que coincideixin amb les seves idees. Compta també amb un fons bibliogràfic cedit a la biblioteca Can Casacuberta de Badalona format a base de donacions de llibres fets per persones que han tingut una vinculació estreta amb els moviments antiautoritaris i llibertaris.

Pel que ens interessa en referència a aquest treball, CEDALL compta amb un seguit de premsa llibertària digitalitzada en la qual destaca *Tierra y Libertad* (1904-1923) i *Solidaridad Obrera* (1907-1925).

4.3 Centre d'Estudis Llibertaris Federica Montseny (Badalona)

Es tracta d'un centre d'estudis llibertaris que té per objectiu reunir documentació sobre el moviment llibertari i difondre les idees llibertàries per tots els mitjans possibles al seu abast. Al ser una entitat independent d'organismes oficials (com la majoria dels que hem vist fins ara), el centre es finança autònomament per la qual cosa busca la col·laboració de les persones afins.

A través de la seva pàgina web es poden consultar alguns documents històrics, alguns cartells digitalitzats del període de la Guerra Civil i també algunes estampes del mateix període.

4.4 Altres centres

Centre d'Estudis Llibertaris Francesc Sàbat (Terrassa)

Centre d'Estudis Pedro Flores (Manresa)

5 FONTS DEL MOVIMENT LLIBERTARI

En aquest apartat s'ha establert una relació dels fons més importants del moviment llibertari que s'han pogut localitzar. No ha estat una feina fàcil perquè com ja hem dit la dispersió en els arxius és allò que impera. Moltes vegades, a més a més, existeix una dilució de les diferents organitzacions en el genèric nom de "llibertàries", per la qual cosa és encara més complicat de saber a quina organització concreta ens estem referint i, per tant, qui n'és el productor. Identificar un fons vol dir bàsicament dues coses. En primer lloc determinar a quin organisme o persona s'ha d'atribuir la producció d'un conjunt de documents, i en segon lloc establir quins són els límits precisos d'aquest conjunt de documents. Saber qui n'és el productor determina qui és el seu titular i, en conseqüència, qui és el titular de tota una sèrie de drets i de deures sobre aquests documents. També quin règim jurídic cal aplicar-los a efectes d'accessibilitat o d'avaluació. Però no hem d'oblidar que la identificació correcta d'un fons és també essencial per a portar a terme una bona pràctica. Sabem que el fons és el nivell superior d'agrupació de documents d'entre tots els nivells en què s'organitza i es representa la documentació en un centre d'arxiu i que un dels principis bàsics de l'arxivística és el de respecte al fons, o principi de provenença.

Existeixen tres paràmetres bàsics que ajuden a la identificació d'un fons. En primer lloc, el fons l'integren els documents generats per una persona o ens, amb independència dels valors atribuïts a aquests documents, del seu suport, de la seva forma, de la seva edat i fins i tot ubicació. El fons és, en conseqüència, una unitat arxivística que no es correspon necessàriament amb una agrupació física, formada generalment per documents de naturalesa diversa. En segon lloc, existeix coincidència a considerar que formen part d'un fons els documents que resulten de les activitats pròpies de l'ens. Finalment, ajuda a la identificació d'un fons saber que l'integren documents entre els quals existeix un "vincl necessari", que els interrelaciona i atorga organicitat al conjunt. Són tres paràmetres que permeten treballar amb rigor en la identificació i delimitació d'un fons. Són vàlids perquè són objectius i no depenen de decisions arbitràries i subjectives que hagi de prendre l'arxiver, i perquè són extrapolables a l'amplíssima casuística d'unitats en què hem d'aplicar el concepte fons. Però la pràctica ha demostrat que amb això no es resol, ni de bon tros, la

identificació d'un fons. La qüestió clau i la més difícil de resoldre en la identificació d'un fons és identificar i delimitar amb claredat qui és el productor.¹⁹

En el cas que ens ocupa és especialment important tenir present el concepte de fons entès com a una unitat oberta, que pot experimentar canvis i de custòdia dividida. I més important encara: la qüestió de la pertinença d'uns documents a un o altre fons no es plantegen en el si de l'organisme que els ha creat sinó, únicament, en els centres d'arxiu que acullen documents de diferent provenença, o sigui diferents fons. És precisament la intervenció i les necessitats pròpies d'un arxiu d'organitzar els fons de la seva responsabilitat, allò que el fa néixer com una unitat arxivística.

També és molt important tenir present que formen un únic fons documents que són d'un mateix productor però que estan reunits sota la custòdia de més d'un organisme. La diferenciació s'efectuarà mitjançant la incorporació del nom del centre que el custodia al nom del fons. El nom del centre d'arxiu formarà part del nom del fons que l'arxiu custodia. La incorporació del nom del centre com a part del nom del fons facilita, d'altra banda, la diferenciació de les parts d'un mateix fons que es troben custodiades en diferents centres d'arxiu. Aquesta fragmentació que trobem en la documentació del moviment llibertari no és gens excepcional i en alguns tipus de fons fins i tot és molt corrent. En aquests casos incorporar el nom del centre evita denominar de la mateixa manera a conjunts documentals diferents.

Seguint aquestes premisses bàsiques, en el quadre següent s'han intentat recollir els diferents productors amb els seus fons. S'han col·locat en primer lloc aquells organismes o institucions i després els fons personals més significatius ordenats alfabèticament.

¹⁹ MATAS, Josep. "La identificació d'un fons. Tot escoltant Marco Polo i Khublai Khan darrera una cortina estant". *Lligall: Revista Catalana d'Arxivística*. Núm. 15 (1999). p. 23.

NOM DEL FONDS	DATES EXTREMES	UBICACIÓ	VOLUM	DOCUMENTACIÓ PRINCIPAL
CONFEDERACIÓ NACIONAL DEL TREBALL (CNT)	Guerra Civil			
	1870-1872, 1922, 1931-1936-1939	IISG només consultables els microfilms i també en té còpia la FAL. Es tracta d'un total de 367 microfilms	30 m	Documentació bàsicament del Comitè Nacional (del secretariat de Mariano Rodríguez Vázquez) amb abundant documentació sobre Catalunya, Aragó i Llevant i sobretot del període comprès entre el 1936 i el 1939
	1936-1939	Pavelló de la República		
	1936-1939	AEP	40 UI (inclòs tot el moviment llibertari) + 100 UI (inclòs dins de tota la documentació orgànica de la CNT	
	1936-1939	FAL		A part de la còpia dels microfilms hi ha fotografies, hemeroteca i altres documents originals de la CNT de l'època de la guerra
	1936-1939	ANC i CDMH		Documentació requisada per les tropes franquistes
	1936-1939	Arxiu Fotogràfic de Barcelona	166 fotografies	
	1936-1939	CIRA	Cartells	
	Final Guerra Civil-Transició			
	1938-1966	IISG	0.09 m	Documentació de la CNT a l'exili i a l'interior
	1944-1977	FAL		Fotografies, hemeroteca i documentació de la CNT a l'exili a França i a Londres
	1949-1970	CIRA		Actes, informes i circulars del MLE a l'exili

	1944-1977	Pavelló de la República		
	1945-1977	AEP	100 UI (inclòs dins tota la documentació orgànica de la CNT)	Documentació de la CNT a l'exili
	1939-1975	FELLA	10 UI	Correspondència CNT a l'exili
	1945-1952	Salvador Seguí	100 UI (inclòs dins tota la documentació orgànica de la CNT)	Documentació orgànica de la CNT
Transició- Actualitat				
	1975-1980	Pavelló de la República		
	1975-1999	AEP	250 UI	Documentació orgànica de la CNT
	1975-2012	FELLA		Material de propaganda generat per la CNT
	1975-1989	Salvador Seguí		Fotografies, cartells, hemeroteca, fons sonors i documentació orgànica de la CNT
	1975-2012	FAL		Documentació orgànica de la CNT
CONFEDERACIÓ GENERAL DEL TREBALL(CGT)	1989-2012	Fundació Salvador Seguí (Barcelona, Madrid i València)		Documentació sobre els diferents congressos i material de propaganda generat per la CGT

FEDERACIÓ ANARQUISTA IBÈRICA (FAI)	Guerra Civil			
	(1918-1931-1939)	IISG només consultables els microfilms i també en tenen còpia els hereus de la FAI amb seu a Madrid. Es tracta d'un total de 184 microfilms	22.2 m	Documentació del Comitè Peninsular i de l'Oficina de Propaganda Exterior ubicada a Barcelona
	1936-1939	AEP	40 UI (inclòs tot el moviment llibertari)	
	1936-1939	Pavelló de la República		
	Final Guerra Civil-Transició			
	1949-1970	CIRA		Actes, informes i circulars del MLE a l'exili
	1945-1973	Pavelló de la República		
	Transició- Actualitat			
		Nuclis hereus de la FAI amb seu a Madrid		
	FEDERACIÓ IBÈRICA DE JOVENTUTS LLIBERTÀRIES (FIJL)	Guerra Civil		
1936-1939		IISG		Documentació diluïda dins de la de la CNT i de la FAI
1936-1939		AEP	40 UI (inclòs tot el moviment llibertari)	
1936-1939		Pavelló de la República		
Final Guerra Civil-Transició				
1945-1972		Pavelló de la República		
		IISG		Documentació diluïda dins de la de la CNT i de la FAI
Transició- Actualitat				
	FELLA		Hereus de la FIJL	

MOVIMIENTO IBÉRICO DE LIBERACIÓN (MIL)	1969-1974	AEP	20 UI	
	1971-2003	Pavelló de la República		Documents interns, publicacions periòdiques, correspondència, fotografies i

				dossiers de premsa
MUJERES LIBRES	1936-1939	Pavelló de la República		
	1936-1939	AEP	40 UI (inclòs tot el moviment llibertari)	
	1936-1939	IISG		Documentació diluïda dins de la de la CNT i de la FAI
DIEGO ABAD DE SANTILLÁN	1922-1926, 1937	IISG	2.36 m	Correspondència, notes personals, manuscrits i retalls de premsa
	1940-1982	Biblioteca Pública Arús	9 UI	Correspondència
FELIPE ALÁIZ	No inventariat	Biblioteca Pública Arús	1 UI	
RAMÓN ÁLVAREZ PALOMO	1916-2002	IISG	10 m	Correspondència i documentació de la CNT abans i durant la guerra i de la CNT a l'exili. Inclou també fotografies, cartells i publicacions
FEDERICO ARCOS	No consultable en l'actualitat	Biblioteca de Catalunya	10.000 documents	50% format per llibres, un 20% per revistes i la resta documentació de tot tipus. Els manuscrits i les anotacions són la major part de la documentació estrictament d'arxiu
MAURO BAJATIERRA		FAL		100 fotografies
JOSÉ BARRUEZO	1943-1984	IISG	1.25 m	Correspondència i documentació de la CNT a l'exili
SARA BERENGUER	(1903-) 1940-2008	IISG	0.75 m	Correspondència i documentació sobre la CNT a l'exili

JOSEP ESTER BORRAS	1925-1980 (-1993)	IISG	2.87 m	Correspondència, documentació de la CNT a l'exili i sobre els presoners espanyols a Alemanya
		Centre d'Estudis Josep Ester Borràs		Documentació original cedida per Odette Ester l'any 2000
MARIÀ CASASÚS	No inventariat	Biblioteca Pública Arús	2 UI	
ANTONIA FONTANILLAS	1937-1938, 1993-1995, 2008	IISG	0.25 m	Documentació de la CGT i alguna del període la Guerra Civil
FERNANDO GÓMEZ PELÁEZ	(1870-) 1942-1991	IISG	13.36 m	Correspondència i documentació del moviment llibertari a l'exili
ILDEFONSO GONZÁLEZ	No inventariat	Biblioteca Pública Arús	4 UI	
MARTÍN GUDELL	1929-1939	IISG	0.2 m	Correspondència, manuscrits, informes i documentació sobre el moviment llibertari
RAFAEL HENARES	No inventariat	Biblioteca Pública Arús	4 UI	
CARLOS MANINI	1941-1962	Pavelló de la República		Correspondència diversa i documentació sobre el MLE a França (quasi tot el material és fotocopiats)
JOSÉ MARTÍNEZ GUERRICABEITIA	(1867-) 1939-1986 (2001)	IISG	21.12 m	Documentació sobre l'editorial Ruedo Ibérico i correspondència
CIPRIANO MERA	1939-1960	IISG	0.01 m	2 manuscrits utilitzats per les seves memòries i correspondència
JOSEP PEIRATS	(1883-) 1942-1989 (1990-1995)	IISG	1.87 m	Correspondència, mecanografies de les seves memòries, articles i altra documentació relacionada amb la CNT
ALBERT PÉREZ BARÓ	1936-1984	Pavelló de la República		Correspondència, articles, conferències i documentació sobre les col·lectivitzacions
HERMÓS PLAJA	No inventariat	Biblioteca Pública Arús	40 carpetes	

FRANCISCO PONZÁN	Desconegudes	Pavelló de la República		Correspondència i retalls de premsa
SALVADOR PUIG ANTICH	1967-2003	Pavelló de la República		Documents personals, correspondència, documentació relacionada amb la detenció, judici, execució i també amb la revisió del procés
AGUSTÍ ROA	No inventariat	Biblioteca Pública Arús	23 carpetes	
JOAN SANS I SICART	1939-2005	IISG	0.03 m	Correspondència i mecanoscrits
LIBERTO SARRAU	1943-2001 (-2010)	IISG	1.87 m	Correspondència, mecanoscrits i articles i documentació referent a la CNT i a la FAI. També documentació de Joaquina Dorado
ANTONIO TÉLLEZ SOLÀ	1931-2006	IISG	10.87 m + cartells + fotografies	Correspondència, mecanoscrits d'obres publicades i no publicades i extensa documentació sobre el moviment llibertari a l'exili

Taula 3. Principals fons del moviment llibertari a Catalunya. Font: elaboració pròpia.

6 A MODE DE BALANÇ

Segurament, no ens sobtaria gaire que organitzacions que tenen com a eix central del seu discurs ideològic la lluita contra tota forma d'autoritat o de jerarquia i que basen el seu funcionament en l'assemblearisme, no s'haguessin preocupat excessivament al llarg del temps de dur a terme una conservació dels seus propis arxius. Contràriament, però, realitzant aquest treball he pogut comprovar que existeixen proves fefaents que demostren el contrari. Per tant, més que manca de preocupació el que existeix en realitat és una dispersió molt gran d'aquests fons com a resultat de diferents vicissituds. En primer lloc, perquè l'anarquisme s'ha caracteritzat al llarg dels anys per successives divisions internes entre organitzacions i la vida breu de moltes d'elles. Dit això, no serà difícil imaginar que des del punt de vista arxivístic és una mica complicat parlar d'un tot uniforme. Però sobretot, i com a fet més important i incident en aquesta dispersió, no podem oblidar que com a organització "perdedora de perdedors" després de la Guerra Civil, l'organització més representativa del moviment llibertari a Catalunya i que havia adquirit un pes més elevat entre la classe treballadora d'abans de la guerra, la CNT-FAI, va patir un espoli brutal del seu patrimoni documental per part de les tropes franquistes que van utilitzar tota aquesta documentació amb una finalitat repressiva molt clara. A més a més, una part de la documentació va ser destruïda tant per part dels propis militants com per part de les forces repressores.

En segon lloc, a part dels problemes específics dels arxius del moviment llibertari, el món de l'arxivística ha fet poca atenció als arxius sindicals. A l'hora de parlar d'arxius sindicals s'ha tendit a agrupar-los amb arxius de característiques semblants pel que fa a la documentació que contenen. Així, doncs, se'ls ha tractat sovint dins els arxius del món del treball o com a arxius del moviment obrer, i no tant pel que són: arxius sindicals.²⁰ De fet, no fou fins l'any 2011 que per primera vegada es va dur a terme una jornada internacional centrada en aquesta temàtica i on hi van participar algunes de les organitzacions que s'han tractat en aquest treball.²¹ Potser caldria fer un petit apunt per remarcar que si bé el moviment llibertari s'ha estructurat al llarg dels anys habitualment en forma de sindicats, apostant en la majoria dels casos per l'anarcosindicalisme, posant com a organitzacions més representatives la CNT i la

²⁰ MOTA MUÑOZ, José Fernando. "Els arxius sindicals: una pluralitat de models". *Lligall: Revista Catalana d'Arxivística*. Núm. 31 (2010). p. 242.

²¹ *Jornada internacional d'Arxius sindicals europeus: un model plural*. Organitzada per la Fundació Cipriano García. 24 de novembre de 2011.

CGT, l'amplitud del moviment i la multitud de plataformes aparegudes ha fet que moltes vegades algunes d'elles adquirissin la forma de moviments polítics tot i les reticències dels propis militants a anomenar-les com a tal per estar en contradicció amb el propi ADN anarquista d'oposició a qualsevol forma de poder, jerarquia o autoritat política.

En tercer lloc, centrant-nos en l'àmbit d'estudi d'aquest treball també m'agradaria remarcar que habitualment s'ha tendit a dir que la part més important dels arxius del món llibertari es troba a Amsterdam. Si bé considero que l'afirmació és prou certa, crec que cal matisar-la, doncs considero que si ens quedem només amb això, la visió que obtenim és un tant reduccionista. A Amsterdam el que hi trobem és bàsicament documentació de l'època de la Guerra Civil i molt centrada en la documentació del Comitè Nacional de la CNT durant el secretariat de Mariano Rodríguez Vázquez (novembre de 1936- juny de 1939). Si bé és cert que el gruix més important de la documentació de la CNT-FAI és allà i a l'Arxiu Nacional de Catalunya (part de la documentació espoliada i retornada a Catalunya procedent de Salamanca on encara hi resta documentació), ni tot comença i acaba cronològicament amb la Guerra Civil, ni tot es redueix a la documentació de la CNT-FAI. És a dir, hi ha documentació llibertaria a l'Estat espanyol des de l'any 1870 amb la creació de la secció espanyola de la Primera Internacional i n'hi ha després de l'any 1939 amb el Moviment Llibertari Espanyol a l'exili, la divisió de la CNT, l'aparició de la CGT i de múltiples organitzacions més petites que apareixeran al llarg i ample del territori. D'aquesta manera, el que constatem és que existeixen múltiples organitzacions (gran part d'elles a Catalunya però també a la resta de l'Estat i fora d'ell) que custodien a dia d'avui documentació d'organitzacions llibertàries, cada una d'elles amb les seves casuístiques particulars.

He intentat recollir en aquest treball tots els centres que poden conservar o produir documentació referent al tema tractat, i tots els tipus documentals que poden ser d'utilitat, si bé crec que el tema és molt ampli i considero que seria molt profitós que donés lloc a treballs posteriors on es pogués acabar de sistematitzar tota la informació. També seria interessant arribar a tenir controlada exhaustivament tota la documentació catalana referent al moviment llibertari que es troba per diversos llocs del món (en aquest treball només he remarcat aquella més important) com podrien ser arxius de França, Argentina, Anglaterra o Itàlia.

Com molt bé deia Abdón Mateos en el pròleg del llibre d'Àngel Herrerín²², l'absència d'històries de la CNT després de la Guerra Civil tenia a veure amb l'eclipsi d'aquest sindicat en l'anomenada Transició però també amb la dispersió dels seus arxius i la manca de classificació de la immensa majoria dels seus documents. Si bé la constitució de les fundacions llibertàries Salvador Seguí i Anselmo Lorenzo (i en el cas concret de Catalunya també la FELLA, l'AEP i el Pavelló de la República) han suposat una parcial superació d'aquesta dispersió de fonts, la carència d'un arxiu central del moviment llibertari dificulta encara avui dia en extrem l'estudi d'aquesta temàtica.

D'altra banda, tal i com deia Pere Gabriel en la XL conferència de la IALHI, existeix encara avui dia una tipologia fixa i tradicional dels arxius que es manté amb les organitzacions socials i obreres quan la multiplicitat de moviments socials –des del feminisme fins a l'ecologisme- haurien d'obligar a modificar en aquest sentit les categories arxivístiques estàndards.²³ Fins a quin punt és necessària la dissertació sobre si hem de considerar tots els arxius sindicals com a arxius sindicals en si o si els podem incloure dins dels arxius del moviment obrer? En aquest sentit, estic d'acord amb el que deia el director de la Fundació Pablo Iglesias quan referint-se a la discussió sobre arxius o col·leccions sobre el moviment obrer deia *“es un poco bizantina esta discusión ya que sea cual sea la denominación que les damos, existen y funcionan como archivos, con unos problemas concretos a los cuales debemos dar solución, independientemente de cuál sea nuestro criterio sobre estos centros”*.²⁴

És en aquest punt on m'agradaria destacar que a nivell internacional, des de l'any 1970, ja existeix el que considero que és una excel·lent associació com la International Association of Labour History Institutions (IALHI), que reuneix més d'un centenar d'arxius, biblioteques, centres de documentació i museus especialitzats en la història i la teoria del moviment obrer de vint-i-sis països d'arreu del món. Entre elles, algunes de les organitzacions tractades en aquest treball²⁵ però on encara hi resulta especialment necessària la presència de centres de documentació i arxiu de tradició llibertària, anarquista i anarcosindicalista.

²² HERRERÍN, Àngel. *La CNT durante el franquismo. Clandestinidad y exilio (1939-1975)*. Madrid: Siglo veintiuno, 2004.

²³ GABRIEL, Pere. “Arxius i centres de documentació d'història social i obrera a Catalunya i Espanya: la seva dispersió”. XL Conferència anual de la IALHI a Barcelona. 16-19 de setembre de 2009.

²⁴ MARTÍN NÁJERA, Aurelio. “Archivos para la historia del movimiento obrero español”. Dins: *Documentos de la Primera Reunión Iberoamericana para la Recuperación y Conservación de Archivos y Documentación de los Trabajadores y los Movimientos Sociales*: Buenos Aires, 13/15 abril de 1992. Madrid: Pablo Iglesias, 1992. 591 p.

²⁵ Actualment hi formen part: l'Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, la Biblioteca Pública Arús, el Pavelló de la República i la Fundació Salvador Seguí.

Això no treu que consideri que molts dels arxius sindicals generin unes tipologies documentals molt similars (sèries resultat de la representativitat dels sindicats en el marc de l'empresa o del ram professional, sèries produïdes per accions reivindicatives o documentació de comunicació i propaganda) que ens podria ajudar en un futur a crear quadres de classificació semblants per a aquest tipus d'organitzacions.

No m'agradaria acabar aquestes conclusions sense esmentar que per raons evidents, el suport institucional que han rebut totes aquestes organitzacions ha estat en el millor dels casos, paupèrrim. Només cal comparar-ho amb els casos de la Fundació Cipriano García o el Centre de Documentació de la UGT de Catalunya.

A més a més, també s'hauria de recalcar les grans diferències que existeixen entre les institucions que custodien documentació llibertària i que es troben dins de *l'establishment* preestablert i aquelles que amb l'esforç voluntari no han aconseguit un suport institucional malgrat que en la majoria dels casos l'han demanat insistentment i, que per coherència ideològica lligaria molt millor amb allò que haurien volgut els productors dels diferents fons. Aquest potser també podria ser el motiu pel qual s'ha optat per crear centres de documentació o arxius propis abans que no dur tota aquesta documentació, per exemple, a l'Arxiu Nacional de Catalunya o crear un centre específic de tot el moviment llibertari. La creació i la recuperació de documents ha respost en la majoria dels casos a necessitats socials més que no pas a la creació i recuperació de documents per criteris arxivístics. La majoria d'iniciatives han sorgit de les pròpies organitzacions que han decidit crear els seus arxius expressament (a excepció dels documents espoliats per l'exèrcit franquista i d'aquells que es troben a Amsterdam), per tant, es constata una certa desconfiança en la majoria d'aquests centres en quant a dipositar els seus fons en institucions públiques. Si bé és una filosofia del tot legítima i coherent amb el pensament llibertari, això fa que no s'hagi pogut aconseguir una professionalització d'aquest tipus d'arxius a través de la integració dels seus fons en institucions públiques. És evident que d'aquesta manera s'evitaria la dispersió, permetria donar un tractament professional i adequat als fons i les condicions d'accés sempre serien millors.

D'altra banda, la falta de recursos econòmics i humans és un problema que encara avui dia continuen patint la majoria d'aquests centres (i que també podria millorar amb la inclusió dins de la xarxa d'arxius públics) on la major part de les vegades es supleix la manca de formació adequada del personal, pel treball voluntari o de becaris amb l'afegitó que en molts casos no es disposa d'instal·lacions apropiades. Aspecte (aquest també) que en el cas del moviment socialista i comunista sí que s'ha solucionat parcialment.

A banda de totes aquestes qüestions, també crec que en el cas concret dels arxius del moviment llibertari, continua existint una visió molt historicista i centrada només en la conservació de la documentació generada en el passat i no una preocupació real per tot allò que les organitzacions llibertaries generen a dia d'avui. Lligat amb això també hi ha una carència d'un sistema de gestió integral de la documentació. Si bé això últim queda força limitat en el radi d'acció de determinats col·lectius per no entrar dins els seus paràmetres ideològics, considero que grans organitzacions com són avui dia la CNT o la CGT ho podrien tenir més resolt.

Un altre element a destacar seria el fet que si bé totes aquestes organitzacions normalment treballen amb diferents documents d'arxiu (tema derivat en gran part perquè el moviment llibertari sempre ha estat gran generador de material divulgatiu de tota mena) en la majoria dels casos no es té del tot clara la diferenciació entre aquell document d'arxiu i aquell que no ho és. De tal manera, aquest fet, juntament amb la manca de recursos endèmica patida per aquestes organitzacions, fa que els diferents documents no puguin ser tractats de la millor forma possible en funció de les seves característiques més específiques. Aquest aspecte també podria millorar si aquests fons fossin dipositats en arxius públics.

Però no crec que tot sigui negatiu, ans al contrari. Precisament, remarcaria l'esforç que han fet totes aquestes organitzacions i centres per utilitzar les diferents funcionalitats dels seus arxius i la diversitat dels seus usuaris per atendre d'una manera molt correcte les consultes, sense oblidar la seva tasca de difusió i presència social i això tenint sempre molt present la manca de recursos. Estic també molt d'acord amb el que Pere Gabriel va dir en la conferència anteriorment esmentada "les gestions que es fan en el marc dels arxius no s'han de centrar únicament en tasques de propaganda comercial. Resulta possible ajudar a la formació de grups de treball i, en aquest sentit, l'objectiu final de qualsevol centre de documentació històrica és tenir un paper notable en la vida social. Per totes aquestes raons, pot i ha d'intervenir positivament en l'exercici de les pràctiques culturals i en la formació d'una consciència col·lectiva progressista i democràtica, i també identitària (de classe, nacional, de petita pàtria, etc)".²⁶ En aquesta definició de polítiques renovadores d'arxivística i manteniment de la documentació social serien molt útils la presència d'historiadors i historiadores i en general dels investigadors en ciències socials. En definitiva, seria necessària la

²⁶ GABRIEL, Pere. "Arxius i centres de documentació d'història social i obrera a Catalunya i Espanya: la seva dispersió". XL Conferència anual de la IALHI a Barcelona. 16-19 de setembre de 2009.

col·laboració interdisciplinària tantes vegades demanada però tan difícil de posar a la pràctica.

Finalment, només em resta dir que considero que poc a poc es van fent esforços però que encara queda molta feina a fer. Sobretot cal unir coordinacions per crear noves interconnexions que les noves tecnologies haurien de facilitar. I aquí caldria remarcar les possibilitats obertes per la informàtica i per la digitalització però també la seva problemàtica (en especial pel que fa referència a l'accés a la premsa), amb alguns esforços ben notables ja fets²⁷. Màxima que serveix per a tota mena d'arxius però molt especialment pels del moviment llibertari que a dia d'avui es troben tan i tan dispersos.

²⁷ En serien exemples el projecte de la Memòria Digital de Catalunya (MDC) o el Quiosc.cat (Quiosc Digital de les revistes en català).

7 BIBLIOGRAFIA UTILIZADA

Llibres

AISA, Ferran. *Ateneu Enciclopèdic Popular (1902-1999). Una història de Barcelona*. Barcelona: Llallevir SL/Virus, 2000. 632 p.

CARMONA PASCUAL, Pablo César. *Transiciones CNT (1976-1981): de la asamblea obrera al proceso del pacto social*. Madrid: Publicaciones Anselmo Lorenzo, 2005. 168 p.

CASANOVA, Julián. *De la calle al frente: el anarcosindicalismo en España (1931-1939)*. Barcelona: Crítica, 2010. 265 p.

CASANOVA, Julián. *Anarquismo y violencia política en la España del siglo XX*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (CSIC): Diputación de Zaragoza, 2007. 347 p.

CHRISTIE, Stuart. *¡Nosotros los anarquistas! Un estudio de la Federación Anarquista Ibérica (FAI) 1927-1937*. València: Universitat de València, 2010. 227 p.

CRUANYES, Josep. *Els papers de Salamanca. L'espoliació del patrimoni documental de Catalunya (1938-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 2003. 392 p.

EALHAU, Chris. *La lucha por Barcelona: clase, cultura y conflicto, 1898-1937*. Madrid: Alianza, 2005. 381 p.

GARCÍA OLIVER, Juan. *El eco de los pasos*. Barcelona: Planeta, 2008. 917 p.

HERRARÍN LÓPEZ, Ángel. *La CNT durante el franquismo: clandestinidad y exilio, 1939-1975*. Madrid: Siglo XXI, 2004. 468 p.

MARÍN I SILVESTRE, Dolors. *Els Montseny Mañé: un laboratori de les idees*. Reus: Carrutxa, 2010. 140 p.

MARÍN I SILVESTRE, Dolors. *Anarquistas: un siglo de movimiento libertario en España*. Barcelona: Ariel, 2010. 490 p.

MARÍN I SILVESTRE, Dolors. *Ministros anarquistas: la CNT en el Gobierno de la II República: 1936-1939*. Barcelona: Debolsillo: Random House Mondadori, 2005. 310 p.

MONJO, Anna. *Militants: participació i democràcia de la CNT als anys trenta*. Barcelona: Laertes, 2003. 536 p.

MONTSENY, Federica. *Mis primeros cuarenta años: Federica Montseny, 1905-1994*. Esplugues de Llobregat: Plaza & Janés, 1987. 252 p.

OYÓN, José Luís. *La quiebra de la ciudad popular: espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*. Barcelona: Serbal, 2008. 542 p.

OYÓN, José Luís. *El cinturón rojoinegro: radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona (1918-1939)*. Barcelona: Carena: Grupo de Historia José Berruezo, DL 2004. 467 p.

PRADAS I BAENA, Maria Amàlia. *La Revista Blanca: origen, auge i decadència d'una publicació filollibertària barcelonina (1923-1936)*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya: Diputació de Barcelona, xarxa de municipis, DL 2011. 176 p.

PRADAS I BAENA, Maria Amàlia. *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923: la repressió obrera i la violència*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003. 343 p.

PRADAS I BAENA, Maria Amàlia. *Teresa Claramunt, la virgen roja barcelonesa: biografía y escritos*. Barcelona: Virus, 2006. 333 p.

PEIRATS VALLS, Josep; selección, edición y notas Susana Tavera García y Gerard Pedret Otero. *De mi paso por la vida: memorias*. Barcelona: Flor del Viento, 2009. 784 p.

TAVERA GARCÍA, Susana. *Federica Montseny. La indomable (1905-1994)*. Madrid: Temas de Hoy, 2005. 352 p.

TAVERA GARCÍA, Susana. *La ideología política del anarcosindicalismo catalán a través de su propaganda (1930-1936)*. Tesis doctoral dirigida per Josep Termes Ardevol, Universitat de Barcelona, 1980.

TAVERA GARCÍA, Susana. *Fons La Revista Blanca. Federica Montseny i la dona nova (1923-1931)*. Barcelona: CEHI/Editorial Afers. Papers Pavelló de la República, número 4, 2007. 167 p.

TAVERA GARCÍA, Susana. *Solidaridad Oberara: el fer-se i desfer-se d'un diari anarcosindicalista*. Barcelona: Diputació de Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1992. 157 p.

TERMES, Josep. *Història del moviment anarquista a Espanya, 1870-1980*. Barcelona: L'Avenç, 2011. 693 p.

VEGA I MASANA, Eulàlia. *Entre revolució i reforma: la CNT a Catalunya (1930-1936)*. Lleida: Pagès, 2004. 454 p.

VEGA I MASANA, Eulàlia. *El Trentisme a Catalunya: divergències ideològiques en la CNT (1930-1933)*. Barcelona: Curial, 1980. 304 p.

Articles

BIZCARRONDO, Marta. "Periódicos españoles en el Instituto Internacional de Historia Social de Amsterdam". *Estudios de Historia Social*. 2-3, VII-XII (1997). p. 289-355.

CRUANYES, Josep. "Los archivos de Salamanca: historia de un botín de guerra y una expoliación con finalidades represivas [en línia]". *Butlletí de la Fundació d'Estudis Llibertaris i Anarcosindicalistes*. Núm. 9 (2004). <http://www.nodo50.org/fella/pub/b09/b09_salamanca.php> [Consulta: 5 de gener de 2012]

GABRIEL, Pere. "Arxius i centres de documentació d'història social i obrera a Catalunya i Espanya: la seva dispersió". *XXXVIIth Annual IALHI Conference Zurich, 6-9 de setembre de 2006*.

MARTÍN NÁJERA, Aurelio. "Los archivos del movimiento obrero español". *Archivos para la historia del movimiento obrero español: XV conferencia de la IALHI, 25-28 de setembre de 1984, Madrid*. Madrid: Pablo Iglesias, 1985. p. 6.

MATAS, Josep. "La identificació d'un fons, tot escoltant Marco Polo i Khublai Khan de darrera una cortina estant". *Lligall: Revista Catalana d'Arxivística*. Núm.15 (1999). p. 11-47.

MORENO, Jaume. "L'inacabable exili holandès dels arxius de la CNT". *L'Avenç*. Núm. 291 (2004). p. 53-55.

MOTA MUÑOZ, José Fernando. "Els arxius sindicals: una pluralitat de models". *Lligall: Revista Catalana d'Arxivística*. Núm. 31 (2010). p. 242-262.

Vídeos

GENOVÈS, Dolors. *Roig i negre*. TVC, 2006

SOLÉ, Felip. *Les caixes d'Amsterdam*. TVC, 2011.